

ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA
PROVOZNĚ EKONOMICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Historické kořeny ekologické krize

Pavel Kameník

Katedra humanitních věd
Vedoucí práce: Mgr. Jan Brabec
Studijní program VSRR
Studijní obor VSRR

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto Bakalářskou práci s názvem: Filosofie vyspělých ekonomik v souvislosti s náboženstvím v rozvojových zemích jsem napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Bakově nad Jizerou dne 7. 3. 2011

Pavel Kameník

Bibliografická citace

Filosofie vyspělých ekonomik v souvislosti s náboženstvím v rozvojových zemích.
Philosophy of developed economies in the context of developing countries religion.
VSRR/ Pavel Kameník; vedoucí práce: Mgr. Jan Brabec. - Praha, 2011. - 45 s.

Anotace

Lidé mají větší dar chápání než svět přírody, který v rámci svého vzniku a vývoje obydlili. Lidé mají větší predikční dar předvídat zamýšlené i nezáměrné výsledky své činnosti a zároveň lepší možnosti zabránit nežádoucím účinkům. Váha několika miliard let tvůrčí lopoty milionů druhů překypujících životem byla předána do péče tomuto mnohem později přicházejícímu druhu, jehož myšlení zažívá rozkvět a který našťěstí má morální uvažování. Především je zjevné, že lidský blahobyť závisí na podpoře ekosystému a v tomto smyslu jsou tvořeny také naše předpisy o čistotě vzduchu, čisté vodě a půdě. Především z tohoto důvodu jej také znepokojuje úroveň ekosystému. Jedním z těchto pohledů je naturalistická environmentální etika a odpovědnost náboženství, které se zdá být jedním z kořenů naší ekologické krize. Proto je nutné, abychom se učili naslouchat Zemi a našli svou vlastní novou roli.

Klíčová slova

antropologie; problémy etiky; ekosystémy; ekologická krize; environmentální etika;
hluboká ekologie; mělká ekologie; židovské učení; křesťanské učení.

Summary

Humans have more understanding than ever of the natural world they inhabit, of the speciating processes, more predictive power to foresee the intended and unintended results of their actions, and more power to reverse the undesirable consequences. Several billion years worth of creative toil, several million species of teeming life, have been handed over to the care of this late-coming species in which mind has flowered and morals have. Fortunately, it is often evident that human welfare depends on ecosystemic support, and in this sense all our legislation about clean air, clean water, soil conservation and so forth is concerned about ecosystem level processes. One of the levels is environmental ethics of naturalism and Christian responsibility. It seems to be one of historical roots of our ecological crisis. That is why we have to learn to listen to the Earth and find our new response.

Keywords

Anthropology; Ethics Problems; Ecosystems; Ecological Crisis; Environmental Ethics; Deep Ecology; Shallow Ecology; Jewish Teaching; Christian Teaching

Poděkování

Především bych rád poděkoval ČZU, za rozšíření mého obzoru v hledání různých pohledů na rozdílné problematiky životních postojů, mezi něž neodmyslitelně patří také vztah k životnímu prostředí. Studium všech oborů považuji za velmi žádoucí v pohledu na tuto problematiku i pro narovnání vlastních životních přístupů k různým oblastem života. Rád bych také poděkoval panu Mgr. Janu Brabcovi z katedry humanitních věd při ČZU, který vedl mou práci a pomohl mi vyhledat potřebné materiály z oboru životního prostředí, filozofie a antropologie.

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	6
1. Křesťanství a práva člověka	7
1.1. Zneužití hierarchického postavení	8
2. Beyond Lynn White, Jr. a jeho kritika.....	11
3. Židovsko-křesťanská tradice	12
4. Exkurs do antropologie.....	15
5. Vývoj podmínek umožňujících život.....	17
5.1. Počátek ovlivňování životního prostředí.....	18
6. Typy ekologie a nonantropomorfismus	19
6.1. Vývoj života a lidské populace	20
7. Křesťanství v kontrastu s vědními obory.....	21
7.1. Obnova ekologického prostředí	28
8. Závěr.....	35
9. Seznam literatury	41
10. Elektronické zdroje.....	43
11. Rejstřík.....	44

Úvod

Vývoj životního prostředí a vývoj života na Zemi vůbec spolu souvisí natolik úzce, že v žádném případě nelze tyto dvě oblasti od sebe oddělovat. Stejně jako podmínky pro život jsou spjaty s lidským bytím a nebytím, tak také charakteristika těchto podmínek souvisí v náboženství přímo se stvořitelem. Jinými slovy se přímo stávají hlavními pilíři každého náboženství. Pokud však dnes v rámci moderní společnosti hovoříme spíše o sekularizovaném pohledu, přičemž tento pohled považujeme za vědecky přesnější, pak je vhodné zaměřit se na tuto problematiku z hlediska dlouhodobého vývoje, a tedy schopnosti jednotlivých organismů přizpůsobit se daným podmínkám. Tuto adaptaci pak dále vztahovat na každou oblast života, do každého prostředí a každého hierarchického postavení, za jehož vrchol se člověčenstvo nepochybně považuje. Tento stav bude sloužit jako indicie pro vlastní práci, ovšem s přihlédnutím k obecně známému rozvoji lidského poznání a dovednosti. V oblasti samotného života je pak nutné vést naši úvahu s ohledem na živé buňky a organismy, chemické prvky, nerosty i další veličiny, jako je teplota, gravitace, různé typy záření i jejich celkový vývoj. Chceme-li se považovat za skutečně ruzumné pozorovatele, kteří jsou právem hodni postavení, na něž se sami staví, pak je třeba zkoumat vše, co již dnes umíme pozorovat, změřit a pojmenovat, ovšem nechat zatím otevřený prostor pro hodnoty, o kterých nemáme dosud sice ani tušení, ale jež jsou rovněž přirozenou součástí našeho světa. Tím vymezíme veličiny, které na tomto světě umožňují, ovšem určitým způsobem také redukují život a pohyb a tak spoluvytvářejí podmínky pro jeho existenci. To vše uvažováno mimo oblast působení člověka. Kromě těchto materiálních podmínek jsou zde právě ještě mezidruhové a mezilidské vztahy, o které se především tato práce zajímá. Právě tyto procesy převzali hlavní ovlivňující činnost při úpravě podmínek života na planetě Zemi.

Téma této práce je tedy zaměřeno s ohledem na rozvoj mezilidské komunikace a náboženství, především pak křesťanství. Sleduje konflikty, které přicházejí rovněž jako obžaloba křesťanství, z hlediska prostředí moderního světa, ale i z tradičních vědních oborů. Zaměřuje se na etické podněty pro tato obvinění i na vlastní obhajobu proti nim. Porovnává křesťanství s ostatními pohledy na život. V této oblasti je známo, že většina hovorů vždy sklouzne do roviny analýz o ničení životního prostředí, likvidaci přirozených společenstev a mnoha jiných, často mediálně ventilovaných odhalení. Samozřejmě, že pouhý seznam devastace životního prostředí, jednotlivých rostlinných a živočišných druhů

by přesáhl limitovaný obsah této práce. Tomu všemu je nutné se vyhnout. Nehodlám se zaměřit na důsledky, nýbrž na příčinu problému a porovnat různé pohledy, které lidstvo vedou k vlastním postojům a pohledům na tuto problematiku. Ať se tedy již jedná o pohled náboženský, filozofický či invironmentální skutečností zůstává, že vědecký pokrok poslední doby napomohl k tomu, aby byl lépe popsán celkový stav věcí a jejich ovlivnění například vědecko-technickou revolucí vycházející mnohdy z jednostranně zaměřeného ekonomického pohledy na život.

1. Křesťanství a práva člověka

Mnohými učenými, organizacemi i jednotlivci je právě náboženství a v našich podmínkách tedy především křesťanství považováno za učení postavené proti životnímu prostředí. Tato obvinění křesťanství z jeho anti-environmentalismu¹ skutečně existují a je třeba se nad tím zamyslet. Na druhou stranu jsou oněmi žalobci většinou právě ti, kdo jsou zodpovědní za takzvanou ekologickou krizi v židovsko-křesťanské tradici. Tato stanoviska lze zcela zjevně nalézt v některých oficiálních prohlášeních politických představitelů, kteří se sami ke křesťanům hlásí. Příkladem by mohl být například James Watt, americký ministr vnitra v době vlády Ronalda Reagana, z počátku 80. let hodnotil zemi ve svém článku pod názvem „Naše je Země“ jako zdroj lidského uspokojení přičemž dal mimo jiné najevo, že je země má být vnímána pouze jako „*dočasný způsob života, jako stanice na cestě k věčnému životu.*“²

„*Země zde byla stvořena Bohem, aby si ji lidé podmanili a využili ji za účelem zisku na své cestě k posmrtnému životu.*“³ Žádný z podobných výroků však nenalézá svůj základ v biblickém učení písma, lze tedy říci, že kořeny takových slovních obrátů vrcholí, buď z nepochopení, nebo dokonce ze záměrného zneužívání a překrucování kodexu za účelem prosazení vlastních zájmů. Na základě biblické zvěsti je Bůh osobně účasten procesu stvoření a je zřejmé, že „sestoupil“ na zem, aby osobně řídil jeho přeměnu ve svět plný života různých organismů. Života rostlin zvířat a nakonec lidí. Přičemž nelze opomenout důležitý rys, který provází tuto stvořitelenskou činnost, kterým je Boží radost při každém vykonaném kroku v tomto procesu. Šestkrát se setkáváme s Božím prohlášením, že

¹ White, L. Jr.

² Watt, 74-75.

stvoření je v jeho očích dobré. To nás pak zákonitě musí přivést k faktu, že člověk nemá mandát k tomu, aby svobodně zničil toto Boží dílo, a to zejména proto, že Bůh projevuje radost nad svým stvořením, jakékoliv ničení je bezpochyby v naprostém rozporu s Božím záměrem stvoření popsaném právě v první kapitole knihy Genesis. Říkám-li, že Bůh má radost, tedy užití prezentu, pak především s ohledem k nesmrtelnosti Boží, jinými slovy nesmrtelnost, či věčný život má ve filosofii nepochybně význam ztráty časovosti jako takové a tedy minulost, přítomnost i budoucnost vnímáme jako celek.

V Bibli stojí psáno, že země a vše, co je na ní, patří Bohu⁴. Kolem sebe však pozorujeme fenomén v myšlenkách představitelů dnešních i minulých generací, že zde panuje tendence vyvyšovat se nad toto pravidlo, a to přesto, že se z valné části jedná o lidi, kteří se sami považují za křesťany, nebo křesťanské sympatizanty. Ve své podstatě bychom mohli takový postoj označit za sobecký, který nebere ohled na stvoření, které společně s námi zemi obývá a takové stanovisko nemá s křesťanstvím nic společného.

1.1. Zneužití hierarchického postavení

Skutečností zde zůstává, že zatímco nás Bůh určil k životu v harmonii s přírodou, naše skutky jsou často s přírodou v rozporu. Tento fakt nám snad říká, že člověk nesplnil svou funkci a tedy zdroj naší ekologické krize spočívá v povaze padlého člověka a soustavného zneužívání jeho panství. Člověk se stává v očích stvořitele rebelem, který má ambice sám sebe postavit do středu vesmíru.

To není postoj, který by našel oporu v Bibli. Pokus o obrat v této hierarchii však nenastal v nové době vědeckoprůmyslové revoluce, nýbrž již v čase, kdy byl člověk uveden do zahrady Edenu. Zde byla jeho role vymezena, to pouze pro něho bylo stvořeno stromoví s plody k jídlu. Zahrada byla navíc obehnána určitými hranicemi, řekami, jež ji zavlažovaly⁵. Později čteme o úloze člověka, že měl zemi obdělávat a střežit⁶. Otázka zní, před jakým nebezpečím ji měl střežit, kde byla ona hrozba?

Pokud formulujeme otázku takto, pak největší nebezpečí spočívá právě v tom, že by člověk mohl zemi obdělávat v nesouladu s danými ekologickými pravidly, tedy by začal zasahovat do procesu stvořeného. To může souviset pouze s určitým požitkem, či vybíravostí, o nenasytosti v tomto smyslu hovořit nelze, neboť měl zcela zřetelně dáno,

³ Wolf, Ron. 1981. God, James Watt, and the Public Land. Audubon 83(3):65.

⁴ Dt 10,14 Hle, Hospodinu, tvému Bohu, patří nebesa i nebesa nebes, země a všechno, co je na ní.

⁵ Gn 2,10 Z Edenu vychází řeka, aby napájela zahradu. Odtud dál se rozděluje ve čtyři hlavní toky.

jakým způsobem se má žít.⁷ Hebrejské sloveso ve významu „postarat se“ (š-m-r - střežit) se také překládá „zachovat“, „pečlivě opatrovat“, „dbát“, „bedlivě dbát“, „dodržovat“ a „přesně něco konat.“ Povaha člověka a jeho panování na zemi je objasněna v Žalmu 8, který říká, že člověk má být nadřazen nad vším Božím dílem na zemi, včetně ptáků, zdomácnělého skotu a volně žijící polní zvěře, ryb a ostatního života v moři⁸. Převzít kontrolu nad zemí a vládnout nad zvířaty by se rovněž dalo vyložit slovem zotročit, ovšem mrtvý otrok nemá pro svého pána žádnou hodnotu. Panovat tedy neznamena, drancovat a loupit, ale usilovat o to, aby se člověk postaral o zemi a její zdroje, aby ji ovládl a stanovil řád pro podřízené tvory. Toto se později opakuje rovněž v Kristových slovech a jeho skutcích: *Ale Ježíš si je zavolal a řekl: „Víte, že vládcové panují nad národy a velící je utlačují. Ne tak bude mezi vámi: kdo se mezi vámi chce stát velkým, buď vaším služebníkem,⁹ A jinde: „Neboť Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo.“¹⁰*

Člověk tedy zpočátku žil v rovnováze se vším stvořením, jak mu bylo uloženo. Na problém poukazuje autor, či autoři Genese v době, kdy se žena stala člověku rovnocenným partnerem, a tam došlo ke spolčení proti jejich stvořiteli. Došlo k neuposlechnutí, narušení rovnováhy, k ekologické krizi. Tato krize je přímo spjata s obživou a touhami člověka, jeho neskromností. Tím přestal být ráj rájem a stal se člověku i ostatnímu stvoření kamenem úrazu, to lze chápat právě v onom vyhnání. Ten ráj, který dosud měli, je opustil¹¹. Rebelství člověka tedy spočívá ve zneužití stvořených věcí, jako by všechny byly vztaženy pouze k člověku, jako by byly stvořené k tomu, aby je člověk zničil, či získal autonomní právo takto jednat.

Člověk jako jeden ze stvořeného, kterému byl dán rozum, začal hledat vlastní cesty a tím zneužil svého výsostného postavení a panství. Pokud se zaměříme na moderní lidské hodnoty, pak klademe přímý důraz na čas a finance. Naše často nekontrolovaná dychtivost po vědeckém poznání, či spíše touhy po moci nad vším, co nás obklopuje, včetně člověka samotného, vedla rychle ke zhoršení stavu životního prostředí. Veškeré své projekty

⁶ Gn 2,15 Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil.

⁷ Gn 2,16 A Hospodin Bůh člověku přikázal: „Z každého stromu zahrady smíš jíst.

⁸ Žalm 8,4-9 Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů, měsíc a hvězdy, jež jsi tam upevnil: Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš? Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností. Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš: všechen brav a skot a také polní zvířata a ptactvo nebeské a mořské ryby, i netvora, který se prohání po mořských stezkách.

⁹ Mt 20, 25n

¹⁰ Lk 19,10

¹¹ Gn 3,23 Proto jej Hospodin Bůh vyhnal ze zahrady v Edenu, aby obdělával zemi, z níž byl vzat.

hodnotíme téměř výhradně z hlediska jejich možného dopadu na člověka, což je samo o sobě velmi krátkozraké. Například stavitelé vědí, že je rychlejší a ekonomicky efektivnější buldozerem zlikvidovat stromy, které rostou na místě navrhované stavby, než stavět domy kolem nich, jednoduše proto, že koncepce zákonů nezohledňuje stromy do té míry, aby bylo nutné takovou situaci řešit jiným způsobem.

Ve starém zákoně se však ekologické myšlení snaží změnit takovou orientaci lidí a trvá na tom, že hmotný svět má také práva, která nesmíme přehlížet. *Když budeš dlouhou dobu obléhat nějaké město a v boji se ho zmocníš, nezničíš jeho stromy a nebudeš je vytínat sekerou. Vždyť z něho můžeš jíst. Nekácej je! Což je strom na poli člověk, abys jej také obléhal?*¹² Je dobré si uvědomit, že se zde nejedná o výstavbu, nýbrž o válečný stav. V případě dnešního válečného stavu nehraje role přírody naprosto žádnou úlohu, a to jednoduše proto, že dnes nebojuje muž proti muži, nýbrž se bojuje zcela anonymně a zlouba přichází za pomoci zbraní s účinkem hromadné likvidace, která nebere potaz na nic okolo.

Podobně jsou vůbec nastavená měřítka územního plánování prováděná rozhodujícími činiteli, zpravidla od „zeleného stolu“ a pouze s ohledem na ekonomické ukazatele. O právu na život - právu živých organismů se zde nehovoří. I když z kořenů vytrhané stromy jsou následně nahrazeny novými mladými stromky, v mnohých případech též územním plánem předem navržené, ztráta vzrostlých zdravých stromů zvyšuje erozi půdy, odstraňuje prostředek k absorpci znečišťujících látek. Vždyť stromy vyrábějí svou fotosyntézou kyslík a poskytují stín. Jejich ztrátou vytvoříme jizvu, která se léčí velmi pomalu, pokud vůbec. Kromě toho již několik stromů pohromadě je obecně považováno za ekologické společenství. Nemůžeme hledět pouze na stromy jako subjekty, ale rovněž na to, že jsou zdrojem života a úkrytem pro další faunu i flóru. Je tedy nutné vše domýšlet do důsledku. Zatímco dražší a časově náročnější procesy minimalizují destruktivní vliv na přírodní společenství, člověk si určuje pravidla, ve kterých nebere ohled na tzv. nižší řády, a nadřazuje otázku čistě ekonomickou, jejíž pomocí vše zdůvodní. Na jednu stranu hledá úspory, na druhou stranu čerpá mnohdy daleko více prostředků na nutné sanace a podobně. Tato činnost je převážně vedena s ohledem na zisk, ne z hlediska účelovosti. Každá taková

¹² De 20,19 - Odstraňování dřevin, tj. jedinců s největší biomasou, a proto s dominantním postavením ve společenstvech, představuje výrazné ovlivnění mikroklimatu, půdních poměrů, ztrátu biomasy pro konzumenty i destruenty apod. Spolu s dřevinou zaniká i její ekologické konsorcium (tj. druhy organismů, které jsou více či méně na dřevinu vázány).

nevratná ztráta bývá jednoduše omluvena tím, že jsme lidé chybující. Tak je provedeno jakési kritické shrnutí a bez vyvedení jakékoliv přímé zodpovědnosti vše opět pokračuje dále v zaběhlých kolejích.

2. Beyond Lynn White, Jr. a jeho kritika

Historik Lynn White, Jr.¹³ v roce 1967 vydal poměrně závažný článek s názvem „Historické kořeny naší ekologické krize“¹⁴, tento článek se přímo zabývá zodpovědností křesťanství za negativní vztah k životnímu prostředí.

White byl sám křesťan, avšak dospěl k závěru, že mnohé z našich problémů v oblasti životního prostředí je možné najít právě v pojetí křesťanství, především pak v onom tvrzení, že Bůh dal tuto zemi lidem, aby ji užívali. Specificky se zaměřil na správu člověka nad zemí a všech forem života na ní. Je sice sporné říci, že Whiteovo tvrzení je přímým důvodem toho, co by nám mohlo nějakým způsobem sloužit za podnět k obžalobě křesťanství, tím spíše, že se v tomto případě jednalo toliko o článek do časopisu. Samotný článek se však stal natolik závažný, že byl nakonec shledán jako možné vodítko ke zdroji našich problémů v oblasti životního prostředí, a tím pomohl vytvořit poněkud zvláštní představu, že právě křesťanství závažným způsobem přispělo k naší současné globální ekologické krizi.

Nutno říci, že mnohem důrazněji se k této otázce vyslovil esejista Wendell Berry¹⁵: „*Hlavní vinou křesťanství je ničení přirozeného světa*“¹⁶. To je však již poněkud nadnesený pohled nejen na křesťany, ale hlavně na Whiteovu esej, která se ukázala být určitým mezníkem v náboženském myšlení moderního člověka, zejména v oblasti životního prostředí. White argumentuje tím, že lidé musí nejprve přezkoumat a kriticky zhodnotit své postoje vůči přírodě, aby byli schopni úspěšně čelit vznikající ekologické krizi.

V závěru eseje také dodává, že naše postoje k přírodě jsou zakořeněny v našem náboženském přesvědčení, a tento svůj posudek vyjadřuje slovy: „*Co si lidé myslí o ekologii, souvisí s tím, co si myslí o sobě samých ve vztahu k věcem kolem sebe. Lidská*

¹³ Lynn, Townsend, White, Jr. (29. Dubna 1907 –30. Března 1987) byl profesorem středověké historie v Princeton, Stanfordu a po mnoho let, University of California, Los Angeles. Byl prezidentem Mills College, Oakland od 1943 do 1958.

¹⁴ Lynn, Townsend, White, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*.

¹⁵ Wendell, Berry, (narozen 5. srpna 1934, Henry County, Kentucky) je americký učenec, akademický, kulturní a ekonomický kritik, a agronom. Je plodným autorem románů, povídek, básní a esejů. Byl také zvolen členem Společnosti jižních spisovatelů.

ekologie je hluboce podmíněna přesvědčením o naší povaze a osudu - to jest náboženstvím.“

3. Židovsko-křesťanská tradice

Řada nebo možná většina lidí, kteří se chtějí k životnímu prostředí chovat ohleduplně, považuje dnes židovsko-křesťanskou tradici a obzvláště Starý zákon za původce mnoha světových ekologických zel. V tomto tvrzení poukazují hlavně na knihu o Genesi, která podle nich posvětila lidskou nadvládu nad světem přírody a podnítila lidstvo k tomu, aby přírodní zdroje využívalo ke svým vlastním sobeckým cílům. V Genesi 1,28 čteme: *A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“* O kus dál čteme ještě výraznější slova¹⁷: *„Plodte a množte se a naplňte zemi. Bázeň před vámi a děs z vás padnou na všechnu zemskou zvěř a na všechno nebeské ptactvo; se vším, co se hýbe na zemi, i se všemi mořskými rybami jsou vám vydáni do rukou. Každý pohybující se živočich vám bude za pokrm.“*

Může se jevit, že tento oddíl ospravedlňuje těžení přírodních i živočišných zdrojů člověkem a vyvyšuje člověka do postavení vládce nad stvořením, což se příliš neslučuje s postojem úcty ke světu přírody, který se tolik snaží šířit ekologové.

Jak jsem již dříve řekl, v hebrejském Písmu se chápe spíše ve smyslu správcovství než nadvlády v utlačovatelském smyslu slova. Vždyť ihned za první kapitolou Genese vidíme, jak si první člověk počíná. V Boží zahradě se chová jako zahradník, žije v míru se zvířaty a o zahradu se stará. Teprve když do světa vstoupí hřích a člověk je vyhnán ze zahrady v Eden, země přestane plodit a začne vydávat jen trní a hloží, ve světě se zabydlí bolest a zvířata začnou být nepřátelská a nebezpečná.

Pokud o člověku v jeho roli správce stvoření uvažujeme jako o králi či královně, měli bychom si rovněž připomenout, že představa dobrého krále je ve Starém zákoně, stejně jako v převážné většině jiných písemných památek starověku, představou dobrotivého vládce. Dobrý král chrání a stará se o svůj lid, což je zejména v křesťanství přirovnáváno k pastýři pečujícím o svá stáda, který je určitě nezneužívá ani nelikviduje. Proto slovo, o stvořeném světě, který mu je kladen „pod nohy“, nevyjadřuje nikterak despotický nádech, jak se dnes mylně vykládá. Můžeme učinit komparaci s tím, co říká Jeremiáš o Jójakimovi,

¹⁶ Christianity and The Survival of Creation – článek www.crosscurrents.org/berry.

judském králi ze sedmého století, když ho porovnává s jeho otcem Joziášem: *Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů, měsíc a hvězdy, jež jsi tam upevnil: Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš? Běda, kdo staví svůj dům nespravedlností a své pokojíky na střeše bezprávím, svého bližního nutí pracovat zadarmo a jeho výdělek mu nedává. Kdo říká: „Vystavím si rozměrný dům s prostornými pokojíky na střeše, prorazím si v něm okna, obložím jej cedrem a natru rudkou.“ Zda proto budeš králem, když se budeš naparovat v cedroví? Zdali se tvůj otec nenajedl a nenapil? Když uplatňoval právo a spravedlnost, tehdy se mu dobře vedlo. Když se zastával utištěného a ubožáka, tehdy bývalo dobře. Zda to neznamená, že mě znal? Je výrok Hospodinův. Ale tvé oči a srdce nezajímá nic než tvůj vlastní zisk, prolévání nevinné krve, páchání útisku a křivd.*¹⁸

Použijeme-li například tento oddíl jako příměr k tomu, co znamená být dobrým králem, pak lidstvo jako vládce světa zcela evidentně nemá právo tento svět ničit, nýbrž naopak, mělo by o něj pečovat a chránit jej, což je neustále v souladu s tím, co již bylo řečeno.

Rovněž bychom mohli poukázat na to, že o negativní stránce této nadvlády, ze které padá „bázeň a děs“ na ptáky a zvířata, se v Genesi jasně píše jako o následcích hříchu, tedy odstoupení od všech pravidel. V následujících kapitolách Genese, popisujících události popotopní, ve chvíli kdy se svět dostane do fáze fungující podoby, je oproti předchozímu světu zhrublý a pošpiněný lidským hříchem. Zde spolu s prvním zákonodárstvím týkajícím se vraždy je dovoleno zabít zvířata za účelem potravy. Násilí není součástí původních záměrů Stvořitele. Lze tedy vyslovit názor, že bychom počátek etiky i vývoje současného stylu života, měli klást spíše až do doby událostí odehrávajících se po potopě, což má rovněž svou logiku z historického kontextu.

Uvedené příklady tak mohou oslabit argumenty, které někdy ekologové proti Bibli vznášejí. Nelze však popřít, že lidé se o texty z Genese opírají, aby ospravedlnili těžbu přírodních zdrojů. Zdůvodnili jsme si, že texty Genese takový význam původně v žádném případě neměly. Lze tedy pouze konstatovat, že biblické, stejně jako i jiné texty se dají vykládat různými způsoby a je možné vše upravit svým vlastním záměrům, a tím tedy dojít k prohlášení, že zde skutečně může převládat část ryze neenvironmentalistického myšlení. Navzdory tomu je nutné si uvědomit, že v rovině náboženství hovoříme o vyšší autoritě, než je člověk a jeho vlastní touhy a tím je záměr stvořitele. Jestliže dojde k vyloučení stvořitele, pak je možné písmo upravit jakýmkoliv způsobem, čímž se však

¹⁷ Gn 9,1.

právě postavíme do nejvyšší role, která s náboženským vyznáním nemá zcela nic společného. Pokud však roli stvořitele akceptujeme, pak již z hlediska bázně před jeho autoritou, nelze význam textů překrucovat. Jako potvrzení těchto slov mohu uvést příklad ze závěru knihy zjevení Janova: *Já dosvědčuji každému, kdo slyší slova proroctví této knihy: Kdo k nim něco přidá, tomu přidá Bůh ran popsanych v této knize. 19, A jestliže kdo ubere ze slov knihy tohoto proroctví, tomu Bůh odejme podíl na stromu života a místo ve svatém městě, jak se o nich píše v této knize.*¹⁹

Právě v tomto směru je tedy nutné poučit lidi, že musí zacházet se stvořením jako s hodnotou samou a musí být opatrní, aby výkon panování nebyl destruktivní. Bible obsahuje mnoho příkladů péče, kde se očekává, že budeme chránit životní prostředí. V knize Leviticus²⁰ se hovoří o péči Izraele o zemi. To samé se vztahuje také na ostatní živé tvory, úctu k volně žijící zvířatům²¹ a rovněž na láskyplnou péči o domácí zvířata²². V Izaiášovi²³ Bůh soudí ty, kteří zemi zneužili.

Ve Whiteově analýze je dále poznamenáno, že lidská schopnost způsobit poškození, případně zničení životního prostředí vyvěrá ze západního technologického a vědeckého pokroku a je důsledkem rozvoje společnosti v období středověku. Tento rozvoj je pak vnímán v sociálním kontextu židovsko-křesťanské tradice.

Analýzy se zaměřují na Západní křesťanství, čímž se ovšem rozumí společně jak protestantismus, tak katolictví. A skutečně nejsme daleko od pravdy v tvrzení, že západní křesťanství je „nejvíce antropocentrické náboženství, které svět spatřil“. Právě toto

¹⁸ Jer 22,13-17.

¹⁹ Zj 22,18n

²⁰ Hospodin promluvil k Mojžíšovi na hoře Sinaji: „Mluv k Izraelcům a řekni jim: Až přijdete do země, kterou vám dávám, bude země slavit odpočínutí, odpočínutí Hospodinovo. Šest let budeš osívat své pole, šest let budeš prořezávat svou vinici a shromažďovat z ní úrodu, ale sedmého roku bude mít země rok odpočínutí, slavnost odpočínutí, odpočínutí Hospodinovo. Nebudeš osívat své pole ani prořezávat svou vinici. Co po tvé žni samo vyroste, nebudeš sklízet, a hrozny z vinice, kterou jsi neobdělal, nebudeš sbírat. Země bude mít rok odpočínutí. Co země v odpočínutí sama zplodí, bude vaší potravou, pro tebe, tvého otroka i otrokyni, tvého nádeníka i přistěhovalce, kteří u tebe pobyvají jako hosté. I tvůj dobytek a zvíř, která je v tvé zemi, bude mít všechnu její úrodu za potravu. Odpočítáš si pak sedm roků odpočínutí, sedmkrát sedm let, a vyjde ti období sedmi roků odpočínutí: čtyřicet devět let. Desátého dne sedmého měsíce dáš ryčně troubit na polnici; v den smíření budete troubit na polnici v celé vaší zemi. Padesátý rok posvětíte a vyhlásíte v zemi svobodu všem jejím obyvatelům. Bude to pro vás léto milostivé, kdy se každý vrátíte ke svému vlastnictví a všichni se vrátí ke své čeledi. Padesátý rok vám bude létem milostivým. Nebudete v něm sít ani sklízet, co samo vyroste, ani sbírat hrozny z neobdělanych vinic. Je to léto milostivé. Budete je mít za svaté. Smíte jíst z pole, co urodí. Lv 25,1-25.

²¹ Když přijdeš cestou na ptačí hnízdo s holátkou nebo s vejci, s matkou sedící na holátkách nebo na vejcích na nějakém stromě nebo na zemi, nevezmeš matku od mláďat. Deuteronomium 25,42.

²² Při mláčení nedáš dobytčeti náhubek. Dt 2,6

²³ Běda těm, kteří připojují dům k domu a slučují pole s polem, takže nezbyvá žádné místo, jako byste jen vy byli usedlíci v zemi. Iz 5,8.

náboženství údajně klade přílišný důraz na antropocentrismus, tedy na člověka a jeho oprávnění k využívání přírody. Především pak ve smyslu lhostejnosti a k přirozené bezúhonnosti k ostatním subjektům. Existují argumenty, že příroda nemá v rámci křesťanské teologie žádný předpoklad k uchování své existence, má pouze sloužit člověku. Kristus svým učedníkům (později tedy křesťanům) řekl, že mají být soli země, mají napravovat, to co je pokřivené, uzdravovat to co je nemocné a proto především křesťanská netečnost (a v mnohých případech rovněž arogance vůči přírodě) nese obrovské břemeno viny na soudobé ekologické krizi, v tom má White skutečně pravdu. Všechny země však nejsou a ani v minulosti nebyly ovlivněny židovsko-křesťanským učením, srovnajme jej s antropologickou literaturou.

Myslím, že právě toto je dobré uvést jako vodítko pro další reakce a předložit rovněž příklad životního stylu těch společností, které jsou i z našeho moderního pohledu naprosto šokující a jimiž se mimo jiné, antropologie přímo zabývá.

4. Exkurs do antropologie

Z antropologické literatury použiji tedy příklad společnosti Kwakiutlů z ostrova Vancouver u severozápadního pobřeží Severní Ameriky. Jedná se o vzorový případ, který též nazýváme konzumerismus, tedy jev, se kterým se setkáváme také v západní vyspělé společnosti a který můžeme považovat za jednu z hlavních příčin stavu naší planety.

Pro antropoložku R. Benedictovou, která tento kmen zkoumala, jsou dokonce tito Indiáni typickým příkladem toho, co se nazývá *dionýský typ*²⁴ kultury. Přibližme si tedy způsoby chování tohoto kmene. M. Mauss se v rámci studia této kultury zabýval především udivujícím slavnostním výměnám zboží, zvaným *potlač*. Tento způsob chování bychom mohli v rámci konzumerismu považovat za skutečně vzorový případ.²⁵

Celý princip potlače je veden principem soutěživosti. Účastník potlače mohl dosáhnout vytoženého cíle dvojným způsobem: buď svému soupeři daroval takové množství cenností,

²⁴ Ruth, Benedictová, přejímá od Nietzscheho dělení typu apollinského a dionýského člověka. Apollinský konfigurovaná kultura u svých členů podporuje umírněnost, bezkonfliktnost, neemocionálnost. Apollinský člověk je bez vůle, s nechutí překračuje hranice běžného. Dionýský typ je individualistický, vášnivý, překračuje rád hranice běžného bytí. Kapitola o integraci kultur.

²⁵ Fenomén konzumerismu vychází svým způsobem z přirozené soutěživosti lidí, tj. snahy „dostat“ svého protivníka, získat nad ním převahu. To můžeme pozorovat již u Kaina ve chvíli, kdy přináší svou oběť Bohu, zejména s ohledem na úspěšnost přinesené oběti. To, že bylo na jeho oběť pohlíženo hůře než na oběť bratrovu, v něm vzbudilo žárlivost a chuť dokázat, kdo má větší moc, tedy začít soutěžit. Jeho dar byl přijat také a on mohl být do jisté míry také spokojen a přijmout poučení, ovšem nespokojil se s druhým místem.

že tento nemohl „vyzyvatele“ přebít větším darem a v tomto důsledku ztratil svoji „tvář“, nebo vyzyvatel svůj majetek před zraky svého soupeře zničil a pokud tento nemohl odpovědět potlačem ještě ničivějším, to znamená velkolepějším, byl pokořen. Z hlediska antropologie se zde tedy popisuje příklad z praxe, kdy vysoce postavený muž kmene pořádající potlač, usadil svého hosta ve svém srubovém domě u ohně, kam pak nechal lít proudem ze speciálního chrliče drahocenný rybí tuk, oheň se rozhořel. Pokud si host odsedl, případně na sobě dal znát známku znepokojení, tuto hru prohrál. Při tomto aktu nehrálo žádnou roli, zda byl případně plameny stráven i samotný příbytek hostitele. Pakliže nechtěl účastníci se host ztratit vlastní vážnost, byl nucen uspořádat ještě přesvědčivější potlač. Při této hře se nebral ohled na žádné statky, ničily se kanoe, příkrývky, vzácné měděné destičky, vše výměnou za potvrzení či posílení pozice ve společnosti. To bychom mohli pokládat za příklad nadmíru výsostného konzumerismu. Je zřejmé, že zde nejde o spotřebu v její typické podobě, protože v tom případě by „potlač“ nefungoval. V čem je tedy odlišný náš konzumerismus od tohoto archaického?

I když v případě potlače se jedná o poněkud jiný proces než o například přinesení oběti, jakýsi společný rys soutěživosti v obou případech je zcela patrný a to může rovněž poukazovat na deformaci lidí prvotním hříchem. Potlač nelze označit za závody v ostentativním plýtvání²⁶. I když ho přece jenom můžeme dělit na dva typy, a to exhibitivní a destruktivní, Benedictová celkem výstižně shrnuje, že manipulace s majetkem u Kwakiutlů je v mnoha ohledech vlastně karikaturou a lze ji tedy plně vztáhnout na naše hospodářské zvyklosti.²⁷ Majetek zde není používán ke směně, ve které bych za své zboží či platidlo získal jiné zboží ekvivalentní hodnoty, ale cílem potlače je nabytí převahu nad partnerem ve směně, čili bohatství nebylo prostředkem k zajištění životních potřeb, popřípadě k jeho dalšímu rozmnožování, alespoň ne v poslední instanci, ale k získání prestiže.

Chování kmene Kwakiutlů se tedy přinejmenším vyrovná, raději bychom však slyšeli, že ještě v mnohém předčí veškeré chování západního světa, a to s ohledem na dějiny středověku i novověku.

K obezřetnosti při hledání odpovědi na podobné úvahy by nás měl vést fakt, že společnosti severozápadního pobřeží Ameriky se nerozpadly v důsledku svého životního stylu. Z toho je tedy již možné tvořit závěr, že náboženství není podnětem k plýtvání, to je

²⁶ Plýtvání, které úmyslně vzbuzuje pozornost, je vyzývavé, nápadné.

spíše zakódováno v „psychice“ člověka

Vývoj těchto společností sice nebyl zasažen křesťanstvím, na druhou stranu v reakci na naše pohoršení lze položit otázku, do jaké míry se od uvedeného příkladu lišíme? Vzpomeňme si na naše mnohdy nesmyslné rádoby sportovní zápolení, jejímž cílem je především destrukce. V Evropě sice zatím nejsou tak běžné, ovšem ve Spojených Státech Amerických jsou jednou z velmi sledovaných atrakcí. Rovněž spousta počítačových her pro malé děti je vedena v tomto duchu. Jaké výchovné následky může toto přinést, to poznáme zřejmě za několik roků.

5. Vývoj podmínek umožňujících život

V první řadě bychom si měli vymezit proces vzniku podmínek pro život, který s tímto výrokem bezesporu souvisí. V tomto bodě je nutné si především uvědomit, že životní podmínky, do kterých jsme se zrodili k bytí, jsme sice neovlivnili sami, ovšem bylo nám všem určitým způsobem dáno, že jsme právě v určité fázi svého vývoje, jehož jednotlivé procesy nedokážeme dodnes do detailů vysvětlit, a tedy ani doložit, postupně získávali nad těmito podmínkami větší a významnější převahu. Stačila by však malá změna ve složení naší atmosféry nebo pedosféry, která je pouze nepatrným několikacentimetrovým povrchem litosféry, a náš život by v jinak upravených podmínkách nebyl vůbec myslitelný. To si dnes dokážeme lehce ověřit různými pokusy v laboratorních podmínkách, i svými zásahy do živé přírody. Jednoduše řečeno, v určité chvíli jsme se stali těmi, kdo začali vlastní podmínky života výrazně ovlivňovat.

Mimo biblickou historii nemůžeme hovořit o chvíli, kdy nastal tento zlomový bod, ovšem můžeme hovořit o počátcích činnosti tohoto procesu ovlivňování. Jeho další postupný vývoj souvisí samozřejmě s počtem jeho propojených článků, čili v globálním případě s rozmnožením lidské populace na zemi. Právě se vzrůstajícím počtem populace se lidstvo logicky stává převážným ovlivňujícím činitelem životního prostředí. Stejný akt samozřejmě platí také pro ostatní druhy, kterým dnes velmi výrazným způsobem ovlivňujeme podmínky pro jejich život a vývoj. Mnohdy je nutno zvážit, zda po našem předchozím zásahu neplatí tento proces také opačně. Naše činnost v přírodě se tedy následně vrací zpět s negativním účinkem. O tom však později.

²⁷ Benedictová 1999, str. 146.

5.1. Počátek ovlivňování životního prostředí

Vraťme se tedy zpět do fáze, která je již také vědecky doložená, jako fakt počátku ovlivňování přírody člověkem.

Zhruba před 12 000 lety začalo lidstvo přecházet na zemědělskou výrobu.²⁸ Člověk musel zničit část přirozených společenstev, aby mohl zabezpečit potraviny pro silný nárůst vlastní populace, tím lidé narušili přirozený koloběh život udržujících výměn a vytvořili první narušení autoregulace společenstev. Právě v tomto bodě hovoříme o počátku vlivu člověka na životní prostředí. Jakou roli mohlo hrát v tomto případě náboženství, nelze nijak doložit, a tudíž by veškeré pokusy o vysvětlení byly pouhou spekulací.

Později dochází k dalšímu nárůstu zátěže ekologických celků. Tato zátěž souvisí s migrací a potřebou stanovišť pro přebývání, jež se postupem času vyráběla z materiálů náročných na transport.²⁹ Člověk tedy začal přizpůsobovat své okolí vlastním potřebám. Pro větší pocit bezpečí vznikala společenství silných jedinců, vzájemně spolupracovali při zajišťování potravy a zároveň měli větší šanci ubránit se případnému nepříteli. Podobně to sice pozorujeme u primátů i jiných živočichů, ovšem v případě člověka se přímo jedná o přizpůsobování si vlastního okolí ke své potřebě, což u ostatních živočichů nevidíme, a tam, kde to přece jen lze nalézt³⁰, dochází po vyčerpání všech zásob buď k následné migraci, nebo koloběhem řízenému úhynu, takže se vše postupně vrací opět do normálu. Na rozdíl od tohoto u lidí začaly vznikat různé osady a opevnění. Došlo ke skutečnému počátku ničení přirozených druhů v rámci územního celku, i k přestavbě těchto území pro účely zabezpečení potřeb lidské populace. Podstatné zde je, že tyto vědecké názory a biblické příběhy spolu žádným způsobem nekонтastují. Můžeme říci, že se přímo kopírují.

²⁸ Přechod k zemědělství představuje zcela zásadní zlom ve vývoji lidstva a v jeho postavení v biosféře. Člověk od této doby omezuje a ničí přirozená, autoregulace a autoreprodukce schopná společenstva; zatlačuje ostatní druhy organismů; přizpůsobuje si přírodní prostředí změnou stanovištních podmínek; početně rychle narůstá jeho populace (potlačil limitující faktor relativního nedostatku biomasy jako potravy); narušuje přirozený koloběh látek a energie; později produkuje obrovská množství cizorodých látek (resp. odpadů); celkově devastuje prostředí.

²⁹ Trvalý zábor stanovišť má mnoho podob, a proto i velmi odlišné a různorodé důsledky, které jsou závislé na výchozí přírodovědné hodnotě biotopu a od způsobu využití záboru. Nejzávažnější negativní důsledky má zábor pro stavby (budovy pro bydlení, obchod, průmysl, zemědělství, skladování, rekreaci a další lidské činnosti; komunikační systémy, tj. silnice, železnice, letiště a jejich obslužné zázemí; zpevněné plochy všeho druhu a účelů, včetně opevnování, navigací apod.). Při tomto záboru jsou zničena a odstraněna rostlinná a živočišná společenstva, skryty humusové vrstvy, porušen hydrologický režim stanoviště, narušena stratifikace pedosféry a povrchových vrstev litosféry aj. a zásah vede k trvalému, úplnému zániku celých ekosystémů, všech jejich součástí.

³⁰ Např. některé druhy hmyzu žijící v koloniích.

To samé ostatně platí o celém vývoji života na Zemi, včetně vzniku Země samotné.

Zemědělství, ať již rostlinná, živočišná výroba nebo i lesnictví, má velký vliv na ekologické celky, povětrnostní podmínky i množství dopadajících slunečních paprsků. Dále lze zmínit zaplevelování a z toho plynoucí celkovou nerovnováhu. Narušení stadia sukcese, tedy udržované rovnováhy společenstva, vždy přináší rozsáhlé kvalitativní i kvantitativní pokračování sukcesního vývoje - změny biocenóz. K nejznámějším případům patří zastavení spásání „stepních“ lokalit s následným náletem křovin, opuštění pravidelně sečených luk vede k vývoji směřujícímu ke vzniku náletového lesa, obdělávání polí ke vzniku postagrárních lad.

Ani v tomto případě nelze tvrdit, že by náboženství nějakým způsobem ovlivňovalo toto chování a nelze na něj hledět v intenci zodpovědnosti za tyto důsledky. Podívejme se tedy přímo na rozdíly mezi pohledem náboženství a vědy.

6. Typy ekologie a nonantropomorfismus

Je spousta teorií o tom, jakým způsobem a zda vůbec jsme zodpovědní za stav životního prostředí. Osobně se přikláním spíše k názoru, že jsme přímo zodpovědní za převážnou část problémů, které můžeme pozorovat, a které si tím pádem umíme doložit a sami si vše velmi dobře uvědomujeme.

Jedna z teorií vycházející rovněž z antropocentrismu říká, že naše odpovědnost za životní prostředí je pouze nepřímá a je založena na naší odpovědnosti vůči jiným lidem. Tento myšlenkový směr lze určitě označit jako antropomorfní (člověk je středem všeho). I když tvrdí, že máme nějakou odpovědnost k životnímu prostředí, má se za to, že tato odpovědnost není přímou jednotkou a že je nutné soustředit se spíše na to, jak se stav životního prostředí dotýká lidí, a to jak současné generace, tak i generací budoucích. Jinými slovy: Máme povinnost ujistit se, že Země zůstane v dostatečně dobrém stavu, aby byl lidský život zachován. Některé skupiny nazývají tento myšlenkový směr či filozofii jako „mělká ekologie“³¹.

Poněkud jiný myšlenkový směr je označován jako nonantropomorfický, což znamená, že všechny formy života mají vlastní (elementární nebo základní) právo na existenci v

³¹ Mělká ekologie někdy též povrchní, povrchní; angl. shallow ecology = způsob uvažování, jehož zastánci se snaží především napravit některé hrubé chyby člověka ve vztahu k přírodě, především využitím moderní technologie.

Zastánci se snaží „pouze“ studovat a napravovat hrubé chyby zacházení s přírodou (Nováček 196).

přírodním prostředí. Tento pohled se nazývá „morální postoj“ ke zvířatům a rostlinám, a tvrdí, že mají být, stejně jako lidé, považovány za „*morálně významné subjekty*.“ Tato filozofie se nazývá „hluboká ekologie“³². Uvádí, že lidé mají přímou odpovědnost za zachování životního prostředí pro všechny formy života.

Mělká a hluboká ekologie jako pohledy by neměly být stavěny do protikladu, oba přístupy je nutné používat současně, protože se logicky překrývají. Existuje mnoho verzí těchto škol myšlení. U mělké ekologie od tvrzení, že to, co je správné nebo špatné v životním prostředí, by mělo být posuzováno pouze podle toho, jak se to dotýká lidí. U hluboké se naopak tvrdí, že prostředí samo o sobě má přímé právo. Méně se tyto školy shodují v tom, jak daleko sahá naše odpovědnost. Skutečné neshody byly kromě toho zjištěny při řešení faktické politiky. Musí být rozhodnuto, kdo má řídit pravidla, jak budeme jednat. Přes tyto a další neshody musí být příroda doceněna a považována za subjekt vlastního zájmu, a tedy se s ní musí zacházet s respektem.

Toto je právě onen zlomový bod, kde začíná opravdová etika životního prostředí. Po velmi dlouhou dobu si však lidé nebyli vědomi vlastní odpovědnosti vůči světu kolem nás ve všech jeho podobách. Vývoj environmentální etiky zvažuje, zda naše opatření v oblasti životního prostředí mají správnou nebo špatnou hodnotu pro začátek budoucího pokroku, pro lepší svět.

6.1. Vývoj života a lidské populace

Nárůst lidské populace nabral za posledních 200let nebývalého počtu, tedy již dnes hovoříme o přemnožení lidského druhu na planetě Zemi. Je nutné připustit, že množství obyvatel na planetě zemi může mít přímou úměrnost s destrukcí, kterou jeho potřeby pro přežití vytvářejí. Přesto si lze povšimnout, že neplatí vždy přímá úměrnost mezi urbanizací v určitých oblastech a devastací přírody. Vše se odvíjí spíše z přehnaných potřeb některých tzv. vyspělých společností nebo z jejich podivných zvyků, které přinášejí

³² Hluboká ekologie, (*ekosofie*): filosofické přesvědčení o systému, který říká, že všechny formy života-rostlin, zvířat, lidí-mají vlastní právo na existenci v přírodním prostředí a lidé mají přímou odpovědnost za ochranu životního prostředí u všech forem života. Hluboká ekologie bere v potaz základní premisy a hodnoty soudobé konzumní průmyslové společnosti. Podle hlubinné ekologie biosféru může zachránit pouze revoluční přeměna - nové myšlení. Arne Naess deklaruje rovnost všech biologických druhů, tzv. biocentrismus. Každý živý tvor má podle něj dostat šanci prožít plně svůj život. Zasahování do života jiných tvorů je možné jen z důvodu základních (vitálních) potřeb a dále na principu blízkosti (v případě nutné volby chráním svůj druh, svoji rodinu). Arne Naess zakladatel hluboká ekologie. Ekologická etika a svoboda / Jan Činčera www.

v danou chvíli atraktivitu a komfort života. V takovém případě souvisí zhoršení ekologické rovnováhy skutečně spíše s mírou daného civilizačního měřítka, než s nejnужněšími potřebami pro přežití společenství, případně jedince. Právě lidské potřeby a touhy se pak především staly přímým důvodem a hlavním činitelem ovlivňujícím veškerý život na planetě Zemi. Hovořím-li o druhové převaze, kterou jsme postupně získali, pak je nutné z hlediska podrobného vývoje brát také v úvahu, jaké vlivy způsobily tento stav. Můžeme hovořit o vlivech Božích, případně jiné, vyšší (mimozemské) inteligence, nebo přijmout postupy Darwinovy vývojové teorie druhů.³³ Ovšem podobně jako například v biblickém stvoření (pra-vývoji) také ve vědeckém pojetí zcela bezpochyby docházíme (s přihlédnutím k rozvoji vědy, a tedy nejnovějším vědeckým poznatkům) k velmi podobným vývojovým procesům na planetě Zemi³⁴,

V knize Jobově je řečeno ústy Elífazovými: „*Země patří tomu, kdo má pevnou paži, bude na ní sídlit ten, koho Bůh milostivě přijal.*“³⁵

Podívejme se blíže tímto směrem s důrazem na člověka a problematiku s ním spojenou. Na základě našich vědeckých pozorování dnes určujeme, kde jsme pochybili a které druhy dokonce vůbec nepřežili s ohledem na lidské zásahy, případně jiná těžká období na planetě Zemi. Jak tento fakt tedy souvisí s náboženstvím?

7. Křesťanství v kontrastu s vědními obory

Vyjdeme-li z tvrzení, že veškeré postoje západního světa vycházejí převážně z náboženství, především tedy z křesťanství. V této poměrně nové, i když bujně náboženské literatuře životního prostředí, etiky a teologie (eko-teologie), je vhodné zaměřit obzor všech teologických pohledů především na soubor ekologických otázek.

Přestože platné odpovědi na ekologické výzvy jsou zaneseny v některých náboženských a filosofických názorech, je přesto nutné zahájit dialog s přírodními a společenskými vědami, jako je evoluční biologie, sociologie, ekonomie, ekologie, biologie, fyzika, antropologie i politické vědy, kterým západní křesťanství umožnilo jejich rozkvět, neboť stálo při jejich vzniku. Právě ze strany tohoto dialogického, interdisciplinárního a dialektického přístupu by v budoucnu měly být řešeny všechny ekologické problémy.³⁶

³³ Charles, Darwin, O původu druhů 1. vydání (1859).

³⁴ Jedná se o vědecký výzkum: teorii vzniku života, na základě podkladů vycházejících z Darwinovy teorie vývoje druhů. Tento přehled nemohu vynechat z důvodu lepší orientace

³⁵ Jb 22,8.

³⁶ Charles, Birch a John, B. Cobb, Jr.'s The Liberation of Life: From the Cell to the Community. www

Kamenem úrazu však zůstává dialog mezi vědou a náboženstvím. Na základě všech materiálů, které lze k tomuto tématu získat, je celý dialog v příliš velké krizi, než aby došlo ke skutečně promyšlenému konsensu k našim ekologickým problémům. Zdá se, že vědecká obec není ochotna hledat společnou cestu a každý řeší pouze problémy vlastního oboru, proto jsou například přírodní vědy a náboženství v totálním rozporu, sociologie a politologie jdou vlastní cestou a nechtějí si navzájem překážet, sociologie tvrdí, že jejím přímým oborem není religionistika ani teologie, neboť se zabývá pouze člověkem a nikoliv Bohem, biologie stojí zcela stranou všeho a tak bychom mohli pokračovat. Mnohé jistě vyvěrá také z minulosti, z dob, kdy si jednotlivé vědní obory začaly navzájem ve svých tvrzeních odporovat a než bychom hledali společnou pravdu, raději si tyto obory navzájem ustoupily z cesty a upnuly se pouze k řešení svých vlastních problémům.

V důsledku toho je důležité zaměřit se také na kombinovanou šíři filozofie v její plné vědecké důslednosti, specifčnosti a interdisciplinární vzdělanosti, propojit spolu mikro a makro-svět a vysvětlit život na složitostech jejich oboustranného vztahu.³⁷

Nelze se zabývat pouze teoretickými důsledky měnících se předpokladů, paradigmat³⁸ života vědy a náboženství, ale je třeba zabývat se také etickými praktickými dovednostmi, poučením z těchto změn. Jinými slovy: abychom osvobodili pojetí života ve vědě a náboženství, musíme se teoreticky osvobodit od současných vzorů, které brání skutečnému rozkvětu života, a takto vše uzavřít etickými ohledy na ekonomické, ekologické a sociální spravedlnosti ve světě, které se vztahují k světonázorům podmíněným různými představami o životě ve snaze podpořit se vědecky, a z hlediska filozofie pak prosadit to, co označujeme za „ekologický model života“.

Jedním z oborů, který by mohl sloužit jako vodítko k určitému konsenzu by se mohla stát filozofie, jako etika životního prostředí. To je sice poměrně mladá disciplína, jež se stala subjektem organizovaného poznávání teprve v posledních desetiletích dvacátého století, nicméně má ambice do této problematiky zasáhnout novým způsobem. To snad mohlo být také důvodem jejího vzniku. Samotným důvodem byla zřejmě nezbytná reakce na zvyšující se hrozbu vycházející z beztak velmi ohroženého fyzického stavu světa, ve

³⁷ Louis, Charlese, Birch (narozen 8. února 1918) australský genetik specializující se na populační ekologie a také dobře-známy jako teolog, píše všeobecně na téma věda a náboženství, vítěz ceny v Templeton v roce 1990. Tato cena se vztahovala k jeho práci na veškerý život mající vnitřní hodnotou - www

³⁸ Paradigma (z řeckého παράδειγμα = vzor, příklad, model) určitý vzor vztahů či vzorec myšlení.

kterém žijeme. V tomto případě tedy nutně pátrá, kde stojí podle některých filosofů dneška stěžejní místo filosofie z hlediska moderního postoje k současným problémům, jako je například konzumerismus.

V tomto případě je tedy nutné poukázat na rozdělení lidské společnosti do dvou proudů, které přímo ovlivňují životní prostředí, a sice společnost konzumní a nekonzumní, pokud ovšem taková vůbec existuje.

Lze-li vystopovat známky nekonzumní společnosti, pak u ní nepředpokládáme větší zásah do životního prostředí. S výjimkou některých kmenů žijících v Africe nebo hluboko v pralesích je však téměř veškerá lidská populace zasažena tím, čemu říkáme moderní způsob života a ekonomický růst společnosti. Zejména vyspělé kapitalistické státy jsou v tomto ohledu přímo ukázkou plýtvání a žijí převážně způsobem života, který je z hlediska životního prostředí považován právě za jednu z příčin, a snad také rozhodující příčinu neustálého zhoršování, až neudržitelnosti způsobu života těchto společností.

V tomto bych se opět vrátil k židovsko křesťanské tradici a použiji několik exkursů do židovského vývoje společnosti i náboženství.

Hovoříme-li o životním prostředí v širších souvislostech, pak jedním z dobrých příkladů pocházejících ze židovských zákonů a týkajících se dnešního boje za zákaz odlesňování pralesů je princip Bal tašit³⁹. Bal tašit je hebrejský výraz ve významu „nebudeš ničit“ se smyslem „nebudeš bezohledně ničit“⁴⁰. Bal tašit upozorňuje na „četné situace (neválečné)“ a v 11. století Maimonides říká, že trest mrskáním by měl být uložen nejen za uříznutí stromů, mimo případ obležení, ale kdykoliv, kdy je plodný ovocný strom vyřat s destruktivním záměrem.⁴¹

V moderní éře tedy platí takové nařízení pro každého, kdo „plení lesy, likviduje faunu a přirozenou vegetaci nebo bezohledně poškozují životní prostředí.“ Rychlé ničení lesů, ať již deštných pralesů v Brazílii nebo pralesů kdekoli jinde na světě, je protipólem tohoto židovského ideálu.

Židovské právo je až překvapivě přísné především v případě kácení stromů. Dnes se odlesňování provádí většinou pro uspokojení chamtivosti, vycházející z potřeby ekonomického zabezpečení, či touhy po získání větších pastvin pro dobytek za účelem

³⁹ Prohibice známá jako bal tashit (nenič) byla vytvořena rabíny na základě biblického nařízení neničit strom nesoucí ovoce.

⁴⁰ Helfand, 139.

⁴¹ Helfand, 44.

dodávek masa do vyspělých společností. Lidstvo je eticky zodpovědné za tuto likvidaci, ať již k ní přispívá přímo nebo nepřímo⁴². Toto se týká rovněž nařízení o kácení stromů v blízkosti silnic, které údajně platí v Evropské Unii, a které se zvláště v České republice z nepochopitelných důvodů hojně využívá.⁴³ Na svých vlastních cestách po evropských státech mohu pouze konstatovat, že všude jsou lidé pyšní na vzrostlé stromy podél silnic a jejich kácení naprosto nepřipadá v úvahu, tedy lze zpochybnit přímou platnost tohoto nařízení pro státy sdružené v ES. V České republice je však náboženství spíše na ústupu, a proto jej nelze vinit jako původce této destrukce, křesťané však rovněž nevyvíjejí proti této zkáze žádnou aktivitu a tím se v podstatě stávají spoluvinníky.

Toto je již velmi silné tvrzení a je nutné si uvědomit, že není nikterak od věci se nad takovým tvrzením z hlediska etiky podrobně zamyslet. Nejedná se o nějakou přehnanou reakci, nýbrž o podstatu problému v návaznosti na zvyšující se úroveň životních podmínek lidí. Důvod je zcela prostý: v Talmudu se charakterizuje toto „bezohledné vykořisťování“ a ničení jako modlářství⁴⁴. Židovské zachování etiky by se mělo vztahovat na takové praktiky jako je ušetření stromů, důraz na redukci plýtvání a recyklaci papíru, dokonce je potřeba redukovat i stravu, v našem případě jíst méně masa, čímž by se snad zlepšil také zdravotní stav spousty lidí, klesla by obezita společnosti a ušetřili by se rovněž náklady na zdravotnictví. Tím pak logicky klesne poptávka po mase, a tedy i nutnost jeho další produkce. Uvědomuji si, že toto tvrzení zní poněkud jako utopie a to z mnoha důvodů. Ať již od těch ekonomických v potřebě neustálého zisku ve všech průmyslových oblastech od masného průmyslu počínaje až například po farmaceutický, který těží z potřeby lidí i přes naprosto nezdravý způsob života udržovat se v kondici. My zde však hovoříme o potřebě změny v myšlení lidí.

Židovské Písmo a tradice týkající se ochrany lesů dnes přináší své ovoce a to přesvědčivými způsoby. Židovské denominace v Británii například založily v roce 1988 usnesení založené na bal tašit a zavázaly se k programu recyklace papíru i k podpoře využívání „prostředí šetrných-komodit“- vytvoření Biblické zahrady v Londýně s cílem „zaměřit mysl dětí i četných návštěvníků na biblické postoje k přírodě“⁴⁵

Židovské „náboženské školy a vzdělávání dospělých v jednotlivých synagogách začaly

⁴² Helfand, 44-45.

⁴³ V roce 2010 má být vykáceno přes 33 tisíc stromů na základě tohoto nařízení.

⁴⁴ Cohen, 77.

⁴⁵ Rose, 67.

již s přímým důrazem na zalesňování a ekologická témata, která spojují tyto otázky se zemědělskými farmami na slavnostech Pesach (pesachu), Šavuot (Letnice), a Sukot (stánků), stejně jako speciální výsadba stromů v den Tu Bišvat, a to vždy s velkým nadšením židovských dětí.

Abychom nehovořili pouze o živých objektech, bude dobré zmínit se také o zdrojích umožňujících život. Jedním z nejdůležitějších zdrojů je pitná voda. Myslím, že také voda je dobrým centrem našeho zájmu z hlediska životního prostředí. Dokonce bylo rabíny zřízeno několik zákonů jako ochrana před znečištěním vody.

Předložím typický příklad: Pokud někdo kope v jeskyni pro veřejný zájem, může si umýt ruce, obličej a nohy, ale pokud jsou jeho nohy špinavé od bláta nebo výkalů, je to zakázáno. Pokud kope příkop k pitné vodě, pak si nesmí nohy omýt, a to ať již jsou jeho nohy čisté nebo špinavé.⁴⁶ V Talmudu se totiž říká, že ničení (např. znečištění) vody může být porušením bal tašit⁴⁷. Ten dokonce umožňuje získání potřebného příkazu v případě způsobení škody, a to případně odstranit díla, která zatěžují vodní zdroje, například tam, kde je čistota vody ohrožena susedovou drenáží nebo podobnými díly.⁴⁸ V odezvě na tyto prastaré zákony je u moderního Izraele vydán zákaz pro přepravu nebezpečných látek po přilehlých silnicích v okolí Galilejského moře.⁴⁹

Ještě mnohem důraznější je v moderní době izraelské ministerstvo životního prostředí. Toto ministerstvo bylo založeno v roce 1989 a zabývá se širokou škálou otázek týkajících se životního prostředí, ochrany přírodních zdrojů a omezování znečištění ovzduší, země i vody. Stará se rovněž o správné fungování kanalizace a likvidaci odpadu. Důraz je především kladen na kvalitu ovzduší, pitné vody i pobřežní vybavenost.⁵⁰

Respektování přírody je součástí judaismu. Jonathan Helfand, židovský komentátor, napsal: *„Bůh Genese oznámil člověku, aby střežil a pečoval o zemi, a to jak v obsahu, tak v duchu židovské tradice, čímž se ovšem svým způsobem neguje arogantní přístup, že by měl člověk na zemi bezvýhradné panství. Jako součást plánu božího stvoření má člověk sám povinnost respektovat jeho protipóly, a to jak živého, tak i neživého světa“*.⁵¹

Přestože židovství trvale uznává hodnoty lidského života více než život zvířete, vše, co

⁴⁶ Salomon, 16.

⁴⁷ Helfand, 44.

⁴⁸ Salomon, 16.

⁴⁹ Rose, 68.

⁵⁰ Rose, 69.

⁵¹ Rose, 39,45.

je živé, musí být respektováno. Midraš dokonce říká, že i ty z nich, které na světě považujeme za zbytečné, jako jsou různí parazité, mouchy, blechy, nebo komáři, neboť jsou také zahrnuty do stvoření světa, a Svatý Jediný, Požehnaný, dává svou správu s ohledem na vše, tedy i na hady, komáry, cizopasníky a podobně.⁵² I když některá zvířata nemusíme docenit a některá nás dokonce mohou obtěžovat, Talmud prohlašuje, že Bůh „nestvořil nic bez účelu“⁵³.

Židovské respektování zvířat je zakotveno v zákoně. Například biblická pasáž říká, že pokud poutník vidí zvíře pod větší zátěží, než může unést, musí zastavit a uvolnit jeho zátěž, a to i v případě, že zvíře patří jeho nepříteli.⁵⁴ Židovské zacházení se zvířaty ukazuje soucit. Kus skotu nebo bravu neporazíte v týž den s jeho mládětem⁵⁵.

Středověký komentátor Námanidés vysvětlil, že tyto příkazy (kromě toho, že jsou plné soucitu) jsou určeny rovněž na pomoc zachování druhů před vyhynutím. Tato myšlenka se odrazila v sefer Ha-hinukh, který dále uvádí, že „existuje Boží prozřetelnost pro každý druh a že Bůh si přeje, aby byl každý druh zachráněn“⁵⁶.

Post-biblické židovské Písmo vyžaduje krmení dobytka ještě před servírováním jídla sobě a zmírňuje zákony sabatu, které umožňují záchranu zraněných zvířat. Dokonce také dojení krav i v sobotu, aby se zmírnilo jejich utrpení. Násilné dokrmování hus na zvýšení hmotnosti nebo kvality jejich jater i usmrcování zvířat pro delikátní pokrmy⁵⁷ je zbytečné a kruté, a proto je v souvislosti s rabínskými spisy zakázané.

Židé jsou známí rozsáhlými zákony diktujícími přípravu „košer“ potravin. Důležitým prvkem kašrutu je šehitah, řádné zabíjení zvířat, a to ani způsobem, který způsobuje nejmenší míru možné bolesti. Aby se kvalifikovala jako košer, jsou zvířata zabijena „prostřednictvím kvalifikované osoby, která se naučila znát všechny zákony, nikoliv provést brutální vraždu jako by plnila úkoly výhradně za peníze“⁵⁸. Věřící žid tedy nebude jíst maso připravené jakýmkoli jiným způsobem.

Pravidla pro usmrcování šehitah jsou obsáhlá a podrobná. Přestože je v samotném Písmu nenajdeme, tato pravidla jsou v posvátném Talmudu, který říká, že: „byla dána

⁵² Biology, *Encyclopedia Judaica*. Jerusalem, 1027.

⁵³ Biology, *Encyclopedia Judaica*. Jerusalem, 1028.

⁵⁴ Ex 23,5.

⁵⁵ Lv 22,28 Jacobs 175-176.

⁵⁶ Helfand, 45.

⁵⁷ Bleich, 75.

⁵⁸ Jacobs, 133.

Mojžíšovi od Boha, na Sinaji.⁵⁹

Pravidla šehitah požadují humánní zacházení se zvířaty před a po usmrcení. Například nože používané pro zabití musí být humánně naostřeny, a dokonce i malé škrábnutí nožem by znamenalo, že zvíře není košer. Židé uznávají, že i nejšetrnější usmrcující prostředky se vyznačují určitou krutostí a zřejmě z tohoto důvodu byly četné židovské sekty v minulosti vegetariány.⁶⁰ Přestože i dnes je vegetariánství u Židů ve stále větší oblibě⁶¹, přece hlavní proud judaismu umožňuje spotřebu masa, pokud to způsobuje minimální krutost vůči zvířatům. Tohoto minima je dosaženo šehitah, které „zahrnuje téměř okamžitou ztrátu vědomí zvířete tak, aby došlo k pokud možno nejvíce bezbolestnému způsobu zabití. K dokreslení této situace se vyjádřil jeden expert, když řekl, že on by si přál, aby jeho vlastní konec mohl být bezbolestný tak, jako je zabito zvíře šehitah⁶²

Kombinace starověkého židovského učení s moderním životním prostředím a právem zvířat vyvolala potřebu takové organizace, jako je Společnost pro ochranu přírody a Společnosti pro ochranu zvířat, a to jak v Izraeli, tak v židovské vegetariánské společnosti na celém světě. Židovská vegetariánská společnost u některých významných rabínů i členů cituje Genesis, zejména verš 29 v první kapitole, který říká: „...ovoce, obilí a zeleninu mějte za potraviny“

Diskuse o těchto otázkách životního prostředí z hlediska židovského myšlení a zákona ukazuje, že tradiční judaismus zahrnuje starost o životní prostředí a instrukce nezbytné pro inspiraci. Židé žijí ekologicky uvědomělým způsobem. Důsledná soudržnost mezi judaismem a moderním ekologickým hnutím je pozoruhodná.

Judaismus učí, že „životní prostředí má stejně jako člověk určitá nezczitelná práva a tato práva jsou předána tvůrcem, z tohoto důvodu nesmějí být odvolána nebo hromadně porušována“⁶³ Židovský spisovatel Jeremy Cohen řekl: „*Odpovědnost interakce s prostředím nabízí mužům a ženám nejhlubší osobní a duchovní naplnění, zatímco environmentální nezodpovědnosti povedou k jejich fyzickému a duchovnímu zániku.*“ Judaistické environmentální vědomí vzniklo dlouho před ekologickým, způsobuje oslavu naší generace a s největší pravděpodobností také dlouho přežije. Stejně jako i rabínský étos, mnohem důrazněji vyzývá lidi, aby jednali s vědomím, že vše, co mají, je od toho, od

⁵⁹ Jacobs, 134-145.

⁶⁰ Jacobs, 33.

⁶¹ Salomon, 12.

⁶² Jacobs, 135.

⁶³ Helfand, 48.

něhož pocházejí, ke kterému se odebírají a před nímž se budou muset zodpovídat za své činy.⁶⁴

Judaismus má tedy silnou environmentální etiku. Michael Lerner, redaktor židovského deníku Tikkun, řekl: „*Ekologové si nemůžou dovolit jednoduše řešit otázku životního prostředí - je třeba se podívat na problémy, které vedly k současné krizi.*“⁶⁵ Trvá na tom, že pro environmentální hnutí, které má být úspěšné, musí k lidem promlouvat základní duchovní a etické problémy. Musí se vypořádat s bolestí v lidském životě a pádu jejich duchovního a etického prostředí jako předpokladu pro zapojení se do boje a zachránění fyzického prostředí. Judaismus poskytuje tuto syntézu a jsou v něm i předpoklady pro zacházení s duchovním a etickým prostředím, stejně jako vodítka pro použití fyzického boje.

Židé dnes uznávají problémy životního prostředí a jsou jimi znepokojeni. Dokonce i ortodoxní rabíni stále věnují svá kázání otázkám životního prostředí⁶⁶. Kromě toho „se židovské skupiny a jednotlivci často zabývají vnitrostátními organizacemi, jako jsou Přátelé země“⁶⁷. Mnozí židé si uvědomují tyto světské problémy a zdá se jim, že řešení je založeno na náboženských a morálních hodnotách⁶⁸.

Jedním z nejvýraznějších rysů Starého zákona je, že tato vize je vyjádřena nejen zákony, nařízeními a předpisy, nýbrž také vyprávěními a příběhy. Hloubka starozákonního morálního sdělení úzce souvisí s tím, že bere na vědomí, jak je lidský život složitý a neuspořádaný. Ve Starém zákoně se setkáváme s vyzrálými osobnostmi a v tom, jak spolu jednají, můžeme sledovat konkrétní příklady etického rozhodování a samozřejmě také etického selhání.

7.1. Obnova ekologického prostředí

Dalším rysem starozákonní legislativy, která svědčí o úctě ke světu přírody, je nařízení roku odpočínutí a milostivého léta, kdy země leží ladem (Lv 25). Lze jistě říci, že Izraelci, stejně jako spousta jiných kultur, objevili zemědělský princip úhoru a poté začali vydávat podněty pro vyhlášení tohoto Božího nařízení. Je však zcela zřejmé, že za tím vězí něco víc, protože rok, kdy země leží ladem, je důsledně vykládán jako něco, na co má země

⁶⁴ Cohen, 77.

⁶⁵ Lerner, 50.

⁶⁶ Rose, 67.

⁶⁷ Rose, 68.

⁶⁸ Rose, 69.

právo. V tom, co Leviticus říká o exilu šestého století, nacházíme představu, že lidé byli ze země odvedeni proto, aby si země „vynahrádila své roky odpočinutí“⁶⁹, nikoli v zemědělském, nýbrž v morálním smyslu. Lidské hříchy nesnesitelně zatížily zemi a země potřebovala dobu na odpočinutí, aby se vzpamatovala. Podobně jako sobotní odpočinek - sabat, představují návrat země do skutečného nebo symbolického původního stavu, ve kterém mohla být sama sebou bez lidských zásahů. Tyto myšlenky se v debatě o ekologii mohou ukázat jako přínosné. Nechci však tvrdit, že nabízejí řešení nějakých konkrétních problémů nebo poskytují odpověď na nějaké současné dilema. Domnívám se však, že potvrzují, že ekologie by měla být součástí morálního chování každého, kdo tvrdí, že bere Bibli vážně.

Židovství se tedy z těchto úvah jeví jako jednoznačně použitelné pro moderní ekologické hnutí, ukazuje, že judaismus, i když prastarý, je přesto moderní a živé náboženství, které je použitelné u židů dneška i zítřka, stejně jako to bylo, když Mojžíš sestoupil z hory Sinaj. Židé mohou nejlépe odpovědět na problémy současné ekologické krize, když žijí v náboženství, které jimi bylo nesené po tisíciletí. I ostatní lidé by mohli žít více tímto životním stylem, více přispívat k pokračujícímu uzdravení země, životního prostředí i našeho vlastního druhu přijetím podobných způsobů jednání.

Hovoříme-li o obnově, je nutné zmínit také pojem ekologie.

Než však budu pokračovat, rád bych se krátce zastavil u dnes nesprávně používaného termínu slova „EKOLOGIE“. Ekologie je věda, která se zabývá vztahy mezi organismy a prostředím a vztahy mezi organismy samými. Pojem ekologické tedy neznamená „šetrné k přírodě“. Je nesmysl říkat o člověku, že je ekolog, jak se zejména v českém jazyce ustálilo. Rovněž tak je nesmysl říkat v oblasti zemědělství „chovat se ekologicky“, nebo dokonce označovat některý typ zemědělství za ekologický. To je naprostý protimluv.

V ekologii hovoříme o určité rovnováze⁷⁰ (vyváženosti) podmínek pro život, které

⁶⁹ Tehdy si země vynahrádí své roky odpočinutí po celou dobu, co bude zpusťována, až vy budete v zemi svých nepřátel. Tehdy bude země odpočívát a vynahrádí si své roky odpočinutí. Po celou dobu zpusťování bude odpočívát, protože nemohla odpočívát ve vašich letech odpočinutí, když jste v ní sídlili. Lv 26,34-5.

⁷⁰ Přirozená společenstva a ekosystémy vznikly dlouhodobým vývojem na základě nabídky určitých vlastností konkrétního prostředí a ekologické konstituce druhů z invazního potenciálu okolí. K nejdůležitějším vlastnostem přirozených společenstev patřila schopnost sebeobnovování (autoreprodukce na základě přenosu genetické informace na potomstvo druhů) a samořízení (autoregulace na základě působení přírodních zákonů a zpětné vazby mezi organismy v potravních řetězcích a sítích) v podmínkách tzv. ekologické či biologické rovnováhy. Rovnováha nebyla neměnným strnulým stavem, ale stálým kolísáním kolem rovnovážného stavu. Člověk byl v těchto popsaných společenstvech donedávna pouze jedním z mnoha druhů, který uspokojoval své potřeby sběrem a lovem (Skripta Člověk a jeho postavení

můžeme zatím nejlépe udržovat tím, že se do nich nevměšujeme, nebo je naopak můžeme ovlivňovat, tedy narušovat. V době, kdy si lidé začali postupně uvědomovat, že právě jejich činnostmi došlo k výraznějšímu narušení životní rovnováhy organismů, překvapivě nevedly tyto objevy k žádným pokusům o redukci nebo omezení devastace, ale naopak se dospělo k názoru, že v brzké době budou již k dispozici technologie, které vše uvedou do původního stavu. Tyto názory v lidech zakořenily a udržovaly se tím více, čím více rostla jejich touha po lepším materiálním zázemí, zvláště pak zabezpečení komfortního života a pocitu většího bezpečí. Tento názor byl však mylný v tom, že se neustále, pokud vůbec, řešily pouze důsledky. Přes veškeré vědecké pokusy k žádné nápravě nedocházelo a dodnes nedochází. Proto se alespoň v těch nejnutnějších případech, které již začínají tvrdě doléhat na živé organismy, což se začíná v posledku týkat zejména lidí samotných, musely určité kroky podniknout. Po vzoru antropologického přístupu bylo nutné právě v těchto případech alespoň nějaká omezení vytvořit, čímž se sice s velikým zpožděním, ale přece jen začala některá opatření řešit, jako jednotlivé příčiny problémů zátěže životního prostředí.

Vědci, kteří tyto záležitosti zkoumali, předložili zcela nekompromisní studie vypovídající o tom, že hovoříme-li o ekologické (přírodní) rovnováze, pak se jedná o kolísání kolem nějaké hodnoty, která je však velmi pevně daná a každé vychýlení této rovnováhy za její citlivé meze (homeostáze⁷¹), nenávratně bortí celý ekologický systém. V rámci ekologické rovnováhy má každý sebenepatrnější článek své pevné místo a jeho absence nebo zvenku podporovaný nárůst postupně bortí celý ekologický systém. V prvních fázích zastávali vědci názor, že existuje možnost určité seberegulace, ta však, jak se zjistilo podrobným výzkumem, funguje opět pouze v přesně vymezených mezích. Při porušení, překročení, nebo redukci těchto limitů, dojde postupně ke zhroucení celého ekologického systému. To může spustit lavinu dalších problémů na jiných místech, v rámci vzájemné globální provázanosti.

Můžeme zde použít příklady z vývoje života evropské populace, která je téměř po dvě tisíciletí křesťanstvím přímo zasažena. Budeme tedy křesťanství konfrontovat

v biosféře, czu www).

⁷¹ **Homeostáze** nebo také **homeostáza** (z řec. *homoios*, stejný, a *stasis*, trvání, stání) znamená samočinné udržování hodnoty nějaké veličiny na přibližně stejné hodnotě. U živých organismů je to schopnost udržovat stabilní vnitřní prostředí, které je nezbytnou podmínkou jejich fungování a existence, i když se vnější podmínky mění. Koncept homeostáze v biologii popsal a publikoval francouzský fyziolog Claude Bernard roku 1865, pojem pochází od amerického fyziologa W. B. Cannona (1932).

s jednotlivými vědními obory. Věřím, že bude užitečné podívat se na toto téma rovněž z jiného, křesťanstvím ovlivněného hlediska.

Skutečné meritum zájmu o životní prostředí v rámci křesťanského myšlení spočívá v tom, jak velký důraz křesťané vždy kladli na interpersonální etiku. Mravnost v křesťanství představuje závazky, povinnosti a zákazy týkající se toho, jak spolu lidé jednají, a to ať již jako jednotlivci nebo jako skupiny. V křesťanské etice, podobně jako ve většině západního myšlení o morálce, se tyto imperativy vztahují na to, jak se k sobě lidé chovají v případě závazků, povinností, nevraživosti a tak dále. Příjemcem morálního jednání je pak další činitel na morálním kolbišti, člověk. Vůči stromům či kamenům žádné povinnosti neexistují. Zvířata mají poněkud nejasnou pozici, neboť se s nimi obecně jako se součástí „morálního“ světa nepočítá. Důležití jsou především lidé, tedy se opět vracíme k pojmu „antropocentrismus“.

Postupný vývoj ekologického vědomí uvnitř církví způsobil řadu konfrontací tradičních výkladů Písma. Dnes je Boží vztah ke světu a místu lidstva na Zemi považován za součást složitého a tím velmi křehkého životního systému. Pojmem spásy světa, a to nejen lidí vede k znovuotevření některých otázek a zároveň k jejich přehodnocení. Stejně jako u většiny kontroverzních pravd o západním křesťanském vlivu a postoji vůči přírodě. Tyto názory se pohybují někde uprostřed obou krajních mezí. Na jedné straně lidské správcovství a na druhé straně stvoření, což je v Genesi ústředním tématem příběhů o stvoření.

V závěru Genesis 1 dospíváme k tvrzení: „Bůh viděl vše, čeho bylo dosaženo, a ve skutečnosti to bylo dobré.“⁷² Písmo také popisuje další zvláštnost vztahu k člověku. Bůh dal lidem prostřednictvím *Imago Dei* privilegium, v němž je člověk stvořen jako obraz Boží. Po staletí má mnoho křesťanů pozitivní pohled na přírodu a zvláštnost vztahu lidí s Bohem znamená, že jsou lidé Bohem vyzýváni, aby se stali moudrými správci a opatrovníky Země.

Pokud hovoříme o letech, kdy lidé začali obdělávat půdu a tím začali narušovat ekologickou rovnováhu, pak si připomeňme, že je tato doba všeobecně kladena asi 12 tisíc let př. n. l. Docela zajímavý v tomto smyslu je pokus o zmapování biblických dějin, kde se dochází přibližně ke stejnému časovému úseku. Šest dní pro stvoření světa lze chápat skutečně spíše jen symbolicky, vždyť pro Boha je na základě písma tisíc let jako jeden den

a jeden den jako tisíc let. Již tato matematická formulace v podstatě hovoří o nekonečnosti (věčnosti).

Narušování ekologické rovnováhy v důsledku činností člověka podle výpočtů a nálezů trvá skutečně přibližně 12 tisíc let.

V biblické zvěsti následně čteme o založení města. Stavba města je jedním z největších narušujících prvků ekologických celků, tento fakt je sice v globálním hledisku možné pozorovat až dnes na moderních městech. Pokud však budeme hovořit o nevyváženosti, pak se v podstatě každé město potýká s obrovskou nerovnováhou druhů, a to nejen na svém teritoriu, ale rovněž v jeho přilehlých oblastech. Některé druhy se neustále přemnožují a stávají se škůdci, jiné je zas nutné dovážet a to způsobuje další poruchy jinde, při jejich chovu či pěstování, následně také při transportu. Přes toto všechno neslyšíme dále nic o tom, že by kdokoliv trpěl nedostatkem, všechny potřeby jsou vždy nějakým způsobem uspokojovány, nejvíce ze všeho zřejmě sexuální touhy. Snad proto ani doba mezi vznikem života a časem vedoucím k jeho zkáze nebyla nijak dlouhá.

Ve Starém Zákoně bychom první velkou ekologickou katastrofu, a daleko přesahující dnešní zásahy člověka, mohli hledat v době, kdy došlo ke zvláštnímu způsobu života, když nebeské bytosti pojímaly pozemské dcery a rodily se zrůdy. Proč k tomu došlo, není zcela zřejmé, hovoří se o určitém druhu přitažlivosti, zmíněna je zejména fyzická stránka, důsledkem však byl určitý druh degenerace lidské populace. Člověk přestal být Imago Dei a tím ztratil svou určenou funkci ve světě. Odpovědí byla likvidace všech bytostí na zemi, zvířat i lidí. Při podrobnějším zamyšlení nad těmito událostmi je zřejmé, že tento krok byl patrně nevyhnutelný, a to přesto, nebo právě proto, že již předtím došlo k omezení lidského života věkem. Bylo tedy vymýceno vše, co přestalo mít schopnost stát se obrazem Božím, nebylo schopno naslouchat Bohu,⁷² přestalo být člověkem.

Musíme však hovořit také o naději. V Genesi čteme rovněž o záchraně, která byla provedena prostřednictvím jedné osoby, kterou byl Noe⁷⁴. Pakliže se všichni lidé vzdálili natolik, že se z nich stali zrůdy a nebyli schopni vůbec reagovat na Boží přítomnost nebo zavolání, Noe byl jakousi výjimkou. Tato postava byla jedinou z celého tehdejšího lidstva, která nějakým způsobem reagovala na Boží záměr, a proto došlo k záchraně jeho osoby a

⁷² Gn 1,31.

⁷³ Gn 6,5 I viděl Hospodin, jak se na zemi rozmnožila zlovůle člověka a že každý výtvar jeho mysli i srdce je v každé chvíli jen zlý.

⁷⁴ Gn 6,8 Ale Noe našel u Hospodina milost.

společně s ním také k záchraně části stvoření, ostatní bylo zcela zdecimováno. Nikterak se však nejedná o systematickou záležitost, kterou by mohl Noe svými schopnostmi rozpoznat. Je to - a to je i z textu zcela srozumitelné - pouhá reakce na Boží vnuknutí, zavolání, spíše záležitost víry, než vlastní systematická úvaha o záchraně živočišných druhů.

Taková úvaha však předpokládá přítomnost stvořitele. Pokud na toto téma pohlédneme Kantovým pojetím, pak mravní hodnoty vycházejí z nitra člověka, zatím co záchrana člověka v případě křesťanství je vedena zvenku, protože člověk již od prvotního hříchu není schopen vlastní záchrany. To je patrné jak z příběhu o postavě Noa, tak z osoby Ježíše Krista, který se stal jednak příkladem pro jednání lidí po bezmála 2000 let, ale také smírcem mezi stvořitelem a lidmi. Co se týká subjektivismu a mravů, pak je v těchto případech nutné zohlednit svobodu mysli při rozhodování, zda určitý předmět chování přijmout či nikoliv, zda jej využít či nikoliv, právě s ohledem na fakt, že by se podle Kanta z právě použitého postoje stala obecná norma. V takovém případě se naskytá otázka, kde hledat neshody mezi pohledem filosofickým a náboženským.

Svět se nyní jeví jako jeden objekt, otevřený pro útoky vypočítavosti a pokud nebude člověk zastaven změnou svého myšlení, v což se příliš nedoufá, případně nějakou katastrofou většího rozsahu, jejíž příčinou ovšem může být on sám, není zde velká naděje na to, že by svět mohl déle takovým útokům odolávat. Příroda se stává gigantickou stanicí energetických zdrojů a paliv, zdrojem energie pro moderní technologie a průmysl. Takový je dnes totiž vztah člověka ke světu jako takovému, v podstatě však již pouze technickému, který byl nejdříve ze všech kontinentů vybudován v Evropě v sedmáctém století. Je zcela jisté, že dlouho neodolaly ani jiné kontinenty, ale hlavně je tento způsob života úplně cizí předchozím věkům a pohledům do historie. Proto lze pouze říci, že takový pohled nám naše pátrání sice neusnadní, na druhou stranu potvrzuje morální myšlení lidí.

Rovněž mikroekonomie řeší svým indifferenčním⁷⁵ přístupem hodnotu různých statků a jejich proměnlivou hodnotu při nadbytku, nedostatku, nebo vyváženého trhu i růst nebo pokles důchodu a jeho vliv na trhu. Obecně řečeno: představa nekonečného růstu, akumulace bohatství, zvyšování životní úrovně atp. To, na čem staví naše společnost,⁷⁶ je

⁷⁵ indifferenční křivka.

⁷⁶ Zavádění nových technologií a přípravků vede ke změnám společenstev i stanovištních podmínek – např. využívání těžké mechanizace při těžbě dřeva a obdělávání zemědělské půdy (změny půdních vlastností zasahují mj. detritový potravní řetězec); účinnější čištění osiv (vymizely druhy *Agrostemma githago*, *Lolium*

jen zastíráním faktu, že náš svět je omezený. Na druhou stranu odhaluje přesně časovost jak v našem hromadění, tak ve vyčerpávání zdrojů zásob, které se v případě živé přírody realizuje jako smrt, nenávratný konec cyklu, což je nakonec obecný zákon života.

Skutečná křesťanská environmentální etika se tedy odlišuje od naturalistické a panteistické etiky v tom, že je založena na skutečnosti Boha jako Stvořitele a člověka jako jeho vlastní „imago“ služebníka. Stvořitel stvoření přesahuje.⁷⁷ Vše co nás obklopuje, veškerá povaha světa, včetně člověka, má původ v jeho díle. Příroda má hodnotu sama o sobě, protože ji stvořil Bůh. Příroda je hodnotou inherentní⁷⁸; to se nezmění, protože zde existuje víra, že ani jeho stvoření se nezmění. Stromy, zvířata i neživá příroda si zaslouží náš respekt, protože stvořitel stvořil člověka, aby byl jeho obrazem. Zatímco člověk je tvor, a proto je identifikován s ostatními tvory, je navíc stvořen k Božímu obrazu. Je to obraz, který odděluje člověka od zbytku stvoření.⁷⁹ Bůh nepropůjčil svůj obraz nikde jinde v přírodě. Proto zatímco zvíře má svou hodnotu, protože ho Bůh stvořil, je nevhodné romantizovat toto zvíře, jako kdyby mělo lidské emoce. Všechna Boží stvoření oslavují Boha svou existencí, ale pouze jeden je schopen bohoslužby a slouží mu aktem vůle.

Je zde však pro něj také odpovědnost spojená s nesením obrazu Božího. Ve vlastním smyslu slova je člověk správcem nad zemí, služebníkem nebo domovníkem, ne bezohledným vykořisťovatelem. Člověk není suverénní nad nižšími články stvoření. Vlastnictví je v rukou Páně. Bůh řekl Adamovi a Evě, aby pečovali a udržovali zahradu⁸⁰. Můžeme jistě využít přírodu pro svůj prospěch, ale smíme ji použít pouze v souladu se stvořitelovým záměrem. Efektivní služebník chápe, že má dohlížet, a současná věda nám může pomoci odhalit určité komplikovanosti přírody i její pochody. Technologie se staví k člověku, ale nepotřebné odpady a znečištění znemožňují stvoření jeho schopnost oslavovat svého tvůrce. Jsem toho názoru, že je užitečné si uvědomit, že jsme zde k výkonu panství nad přírodou nikoli jako spotřebitelé, ale jako ti, kteří mají Zemi spravovat jako zapůjčenou. Lze zde připomenout podobenství o hřivnách.⁸¹ Služebník, který pouze pohřbil svou hřivnu ze strachu z její ztráty, byl přísně potrestán. Vše mu bylo odebráno a bylo dáno

temulentum aj.); změna účinných látek biocidů (např. doprovázena změnou plevelové vegetace); hnojení luk a pastvin (preferování trav a ústup některých dvouděložných rostlin) apod.

⁷⁷ Gn 1-2; 38-41; Ž 19, 24 a 104; Rm 1,18-20; Ko 1,16-17.

⁷⁸ Inherentní (z lat. *in-*, v a *haereo*, vězet v něčem) znamená bytostně daný, neoddělitelný, neodmyslitelný.

⁷⁹ Gn 1,26-27; Ž 139,13-16.

⁸⁰ Gn 2,15.

⁸¹ Mt 25.

tomu, který již měl mnoho. Při obrazu Kristova návratu má být Země vydána zpět do jeho rukou ovšem s tímto našim konzumním přístupem bude zřejmě předaná jako narušená, zkorodovaná, znečištěná, a ošklivá.

Pro křesťany existuje v životě jediný způsob chování, a sice křesťanství, které informuje o praktické etice životního prostředí a samo se jím řídí. To znamená vztah člověka ke všemu, co jej obklopuje. Mnoho lidí již pozoruje potíže spojené s měnící se společenskou strukturou průmyslového konzumu, který se stále více stává, nebo dokonce již zcela stal skutečně globálním problémem.⁸² Správně řečeno: globální myšlení není možné. Ti, kteří mají „myslet globálně“ (a mezi nimi byly nejúspěšnější imperiální vlády a nadnárodní korporace) tak učinili prostřednictvím zjednodušení, extrémů a enormních represí.

Globální myslitelé byli a budou nebezpeční lidé. Skutečná práce na šetření planety bude proti globalitě zcela nepatrná. Bude to pokora a pokoření se, vděčnost spojená s láskou. Ohled na životní prostředí bude v tomto případě velmi žádoucí,... aby si všichni veřejně všimli, ...aby bylo vše spraveno. Tento dluh, který máme, bude však nutné vést jiným způsobem než dotacemi, a sice způsobem odstranění plýtvání. To však příliš atakuje principy ekonomického myšlení. Bude tedy těžké prosadit podobné principy bez toho, že by na nich někdo získal profit a slávu. Nejúplnější změny chování, které jsem viděl u lidí, byly v důsledku přeměny křesťanského a duchovního růstu. To je ten druh změn, které lze vidět jako nezbytné - musí se jednat o usmíření mezi národy, o usmíření mezi lidstvem a Zemí a to bude vyžadovat konstantní kroky, každodenní péči, zdrženlivost a zbožnost.

Bez výrazného posunu tyto změny chování nenastanou. Metafyzická představa formování našeho vidění světa je často skrytá, takže to, co se může zdát těžké v teologických otázkách a zvrácené lidské povaze, se stalo velmi důležité. Většina západního světa formuje svá morální rozhodnutí z vžitých náboženských pohledů, které se přenesly do právních norem, je však otázkou zda vytrežením těchto myšlenek z náboženství neztratilo svou pravou podstatu.

8. Závěr

Obvinění náboženství jako hlavní příčinu ekologické krize se jeví být spíše neopodstatněné. Uvážíme-li vývoj jednotlivých světových náboženství, a v našich zeměpisných podmínkách především křesťanství, pak lze spíše konstatovat, že z hlediska

⁸² Wendell, Berry, *Animal Liberation: A Triangular Affair*, 29-30. Použil v předmluvě tvrzení Jeremy

historického vývoje tohoto náboženství, ale i z pohledu vývoje samotné společnosti vzniká největší krize životního prostředí převážně v době, kdy samotné náboženství začíná ztrácet na svém vlivu. Tuto dobu lze pak zcela jednoznačně označit jako přechod ke kapitalistické, průmyslové společnosti.

Samotná krize začíná především rozvojem měst, tedy urbanizací, která sama o sobě měla svůj základ přímo v příchodu průmyslové revoluce. Je zcela logické, že lidé zaměstnaní v průmyslu ztratili své dlouholeté přirozené spojení s přírodou. Přesněji řečeno, nebyli tak výrazně ovlivněni povětrnostními podmínkami spjatými s úrodou. Způsob života městských lidí se změnil z průběhu ročního cyklu na týdenní stereotyp. Tím snad mohl vzniknout rovněž určitý druh soutěživosti, ale hlavně se zcela změnil styl života i důraz na jeho hodnoty. Jako jeden z dokladů tohoto tvrzení a zároveň kritiku takové změny chování lze uvést například komunistický manifest zveřejněný v roce 1848. Předložím jen několik krátkých úryvků: *„Buržoazie utopila v ledové vodě sobecké vypočítavosti posvátnou bázeň náboženského vytržení, rytířského nadšení a šosácké sentimentality. Proměnila osobní důstojnost člověka ve směnnou hodnotu a namísto nesčetně propůjčených a rádně nabytých svobod postavila jedinou bezohledně chladnou svobodu obchodu...“*. *Potřeba stále více rozšiřovat odbytiště pro své výrobky štve buržoazii po celé zeměkouli. Všude se musí ukazovat, všude zahnízdit, všude navazovat spojení... Podmanění přírodních sil, strojová výroba, použití chemie v průmyslu... Svou zaujatou představu, podle níž proměňujete své výrobní a vlastnické vztahy ze vztahů historických a v rozvoji výroby pomíjejících ve věčné zákony přírody a rozumu.*⁸³

Mnoho důvodů pro obvinění náboženství vychází převážně z politické situace, a velmi často i jako alibismus při upřednostnění zejména vlastních ekonomických zájmů, což lze opět označit jako jistý druh konzumního způsobu života. Shoda všech těchto okolností byla patrně hlavní příčinou ztráty důrazu ochrany okolního světa. Vznikla jakási absence vnitřní pocitu zodpovědnosti, jež zanikla v životním stereotypu a tím se snížila i určitá schopnost pro soustředění se na zodpovědnost za svět kolem. Země i příroda se stala pouhým zdrojem surovin, jakousi čerpací stanicí v honbě za vlastním ziskem. V tom lze hledat důsledky, které z takové situace plynou. Nesociální cítění, touha po moci, bohatství, bezohledné vykořisťování přírody i člověka. Vše se stává být pouze na jedno použití, výrobky, zdroje, příroda. Tento stav nelze označit jako status mající své kořeny

Rifkin v *Beyond Beef*, New York: Penguin Books, USA, 1992.

v náboženství. Uspěchanost moderní doby lze přičíst právě za důsledek změny životního stylu. Velmi pravděpodobný se pak jeví právě přechodem z ročního cyklu na cyklus týdenní, kdy se z plynulého sinusoidního způsobu života stává určitý druh oscilace. V moderním světě přestává být moderní to, co bylo např. vynalezeno před měsícem, zajímavá je pouze momentální událost, vše ostatní je považováno za neaktuální. Neboli člověk vyžaduje neustálé nové podněty. To se pak týká všech oblastí života včetně politiky, umění a kultury vůbec. Ve společnosti se rovněž vytrácí určitý druh trpělivosti. Vše je potřeba docílit pokud možno okamžitě a tedy bez ohledu na dokonalost, případně vedlejší účinky, které mnohdy prioritně postihují především životní prostředí a následně i samotného člověka.

Židovsko-křesťanská tradice zasazuje příčinu a původ do lidského prvotního hříchu, tj. odstoupení od Boha a hledání vlastní cesty. Jako jeden z kroků v odstoupení od přirozeného stavu, lze označit každou výraznou změnu v dosavadním způsobu života vedoucí k sobeckému zisku, tedy například i rozmach průmyslové revoluce tak, jak ji kritizuje např. Komunistický Manifest. Při takové změně bývá vždy člověk sám postižen a zároveň mnohdy postihuje i další generace. To lze již označit jako nesení dědičné viny, kterou není člověk schopen sám překonat. Dle Bible člověk není schopen sebezáchrany. Apoštol Pavel píše: *Vím totiž, že ve mně, to jest v mé lidské přirozenosti, nepřebývá dobro. Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne.*⁸⁴

Z tohoto pohledu veškeré záchranné akce (např. Den Země) nepřinášejí v důsledku nic jiného než další okázalost, ve svém rozvoji jsou vedeny ekonomickými hledisky a musí tedy přinést alespoň vyrovnaný rozpočet, případně zisk, který je použit pro propagaci, jejíž fyzická forma je v důsledku zpravidla opět další vyrobený odpad a tedy zátěž pro životní prostředí. I ta nejušlechtilejší myšlenka je náchylná k touze po dosažení zisku, takže se nakonec z globálního hlediska stává škodlivou.

Křesťanství poukazuje na osobu Krista, jako na spasitele, na oběť, v níž byl překonán hřích a tedy i smrt, neboť dle tradice je smrt důsledkem hříchu. Kristus pak byl tím, kdo byl od počátku vyvolen jako zachránce a vykupitel člověka z jeho dědičné zátěže nedokonalosti a ztráty Imago Dei. Návrat Božího obrazu musí nutně po vzoru tohoto zachránce souviset s nápravou našeho chování, našeho vztahu ke všemu, co bylo dle tohoto učení Bohem stvořeno a to se v našich podmínkách týká především materiálního světa.

⁸³ Manifest komunistické strany (www)

Křesťanství říká, že bez přímé vazby tj. svobodného rozhodnutí pro svůj vlastní vztah se stvořitelem není člověk schopen dobra.

Jestliže tedy vyspělé ekonomiky tvrdí, že jsou založeny na této tradici a přitom nedošly k pozitivní změně postoje k člověku a přírodě obecně, pak klamou samy sebe. Nelze přece soustavným způsobem drancovat životní prostředí v chudých světových oblastech přeměnou tamní krajiny k prosazení vlastních zájmů, jakoby k takovému jednání obdrželi vyspělé ekonomiky jasný mandát. Spíše je to ve svém důsledku důkazem toho, že nejde o úsilí pomoci záchraně světa, nýbrž o svévolné převzetí role stvořitele, včetně samorozhodování o tom, jak bude ráz krajiny i světa po všech jeho stránkách vypadat. Jinými slovy, přetvářejí si stvořený svět k obrazu vlastnímu. Pakliže však připustíme existenci stvořitele, pak by nás mělo zajímat, jakým způsobem bude onen stvořitel reagovat na takové lidské počínání v přímé konfrontaci. V evangeliích Kristus uvádí podobenství o zlých vinařích⁸⁵, jež by nám mohlo rovněž posloužit jako možný ukazatel stvořitelova úsudku v těchto případech.

Každé učení se chce ukázat v tom nejlepším světle a sdělit, že samo vede svět k dokonalosti. Například i ve zmiňované komunistické filozofii můžeme zcela jednoznačně najít pokus o nápravu, ten se však opět stal neudržitelným, protože i samotný tento pokus propadl také soutěži o dobytelskou nadvládu nad světem. Neboli sám se stavěl do nadřazené role a tím ukázal, že se v podstatě v ničem neliší od předchozích způsobů. Samotná myšlenka tady byla dobrá, ovšem neprosadila se z vnitřku každého člověka, nýbrž zvenku a tím se stala násilnou a tedy zlou.

Přes veškerou technickou vyspělost je náš moderní způsob života příliš křehký. Dokáže fungovat pouze ve velmi vymezených podmínkách. Například zvýšená sluneční aktivita ovlivňuje geomagnetické pole země a tím rovněž moderní radiová, ale i pevná spojení, včetně dodávek elektřiny. Dalším důkazem z poslední doby je zemětřesení v jedné z nejvyspělejších zemí, kterou je Japonsko, kde zemětřesení a následná tsunami⁸⁶ v březnu 2011 dokázala zcela zastavit dosavadní způsob života celé země a vše co lidé vybudovali, se stalo obrovským problémem i nebezpečím. Podobné příklady jsou známé i z jiných oblastí světa, kde došlo k postižení přírodní katastrofou většího rozsahu.

Co tedy lidem především chybí je ona pokora, o které se v náboženství především

⁸⁴ Rm 7,18.

⁸⁵ Mt 21,40; Mk 12,9; Lk 20,15

⁸⁶ Tsunami (nebo též cunami; z japonského 津波 znamenajícího vlna v přístavu)

hovoří. Je nutné si uvědomit, že hlína není nad hrnčíře⁸⁷, který ji formuje. Poctivé náboženství má logickou hypotézu, že si nelze stvořitele ani podmanit, ani před ním utéci. Pakliže jsme jeho stvořením, kterému dle židovsko-křesťanské tradice daroval vlastní vůli, pak je tím kdo musí nejlépe rozumět naší mysli a našim myšlenkám, je tím, kdo může naši mysl napravit nebo uzdravit, aby se naše postoje vůči němu i jeho stvoření staly jeho skutečným obrazem.

Snad i omezený věk člověka může pomoci v tom, aby si každý člověk uvědomil, že je jen *párou, která se na okamžik ukáže a potom zmizí*.⁸⁸ A přijdou další generace, které budou toužit po možnosti života. Pokud dojde ke změně postojů, pak bude mít následující generace spoustu práce s tím, aby se pokusila alespoň zmírnit dopady současného hýřivého konzumního života, který nemá vůbec nic společného se skromností náboženství, nebo i filosofií, neboť tyto obory se zabývají převážně bohatstvím vnitřního člověka, nikoliv množstvím jeho materiálních statků. Pokud k tomuto poznání lidstvo nedospěje, pak si bude zřejmě způsobovat další destrukce. Na základě dějinných událostí lze pozorovat, že bez společného cíle lidstvo ničeho nedosáhneme a že jeho naděje je v takovém případě mizivá.

Náboženství dává naději zásahem ze strany stvořitele, ovšem ani ten násilím nemění lidské myšlení, protože by tím, dle slov biblického písma omezil právě lidskou svobodu rozhodování. Pakliže je skutečným stvořitelem, pak disponuje prostředky k tomu, aby přivedl lidi ke změně jejich vlastních postojů, například pomocí různých vnějších vlivů a tím lidstvo povede k hlubšímu poznání podstatnějších záležitostí než momentálních problémů, kterým lidstvo samo vždy přikládá nejvyšší důraz. Při této změně však v žádném případě neomezí svobodu rozhodování jednotlivce, protože by tím byl popřen jeho stvořitelský záměr. Můžeme to chápat jako určitý výchovný prvek v životě člověka. To se rovněž objevuje v Kristových slovech: *Což by někdo z vás dal svému synu kámen, když ho prosí o chléb? Nebo by mu dal hada, když ho poprosí o rybu? Jestliže tedy vy, ač jste zlí, umíte svým dětem dávat dobré dary, čím spíše váš Otec v nebesích dá dobré těm, kdo ho prosí!*⁸⁹

Člověk nezná svůj čas, nezná dne ani hodiny⁹⁰ a měl by tedy žít tak, jako by právě

⁸⁷ Iz 45,9

⁸⁸ Jk 4,14

⁸⁹ Mt 7,9-11

⁹⁰ Mt 25,13

tento okamžik byl tím posledním před příchodem k soudu jako obžalovaný ze svých vlastních skutků. Toto nelze chápat jako zastrašování, to je pomoc k uvědomění si skutečně nezbytných nároků. Jakékoliv upřednostňování sama sebe na úkor druhého je z náboženského hlediska označeno, jako zlo.⁹¹

Z tohoto hlediska Boží moc pracuje prostřednictvím věřících lidí, kteří vždy vnitřně a opravdově následují toto učení, tj. božího lidu, pouze v takovém případě může být dosaženo určité reformy v postoji každého jednotlivce. Ve svém důsledku se tedy takový postup jeví být nejcitlivějším nástrojem pro proměnu myšlení každého člověka a to i přes to, že tak prioritně nemusí být vnímán. Z biblického pohledu je to zaseté semeno, které zakořenilo a očekává se, že ponese úrodu, tedy že se stane Imago Dei a tím získá rovněž vztah k stvoření samotnému.

Na základě důrazu náboženství na tuto osobní proměnu každého člověka lze tedy zcela vyloučit, že by samotné náboženství mohlo být příčinou ekologické krize.

⁹¹ Mt 5,37

9. Seznam literatury

Barton, John, *Etika a Starý zákon*, 1948, Mlýn 2006. ISBN 80-86498-15-8.

Bataille, G., *Prokletá část. Teorie náboženství*, Herrmann & synové, Praha 1998. ISBN 80-238-3644-7.

Benedictová, R., *Kulturní vzorce*, Argo, Praha 1999, ISBN 80-7203-212-7.

Berry, Thomas, *Creative energy: Bearing Witness for the Earth* San Francisco: Sierra 1988 Softcover, Random House, ISBN 0871568543.

Berry, Wendell, *A Continuous Harmony: Essays Cultural and Agricultural* San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, 1970.

Bleich, Rabbi Dr. J. David, *Judaism and Animal Experimentation, in Animal sacrifices*, Philadelphia, Temple University Press, 1986.

Brabec Jan, Chvála konzumerismu?, in: *Sborník prací z mezinárodní vědecké konference Agrární perspektivy XVI.*, Svatoš, Miroslav, Lošťák, Michal, Zuzák, Roman (editoři), Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta Praha 2007, str. 819, 826, ISBN 978-80-213-1675-1.

Cohen, Jeremy, *On Classical Judaism and Environmental Crisis. Tikkun*. Vol. 5, č. 2 březien/duben 1991.

Český ekumenický překlad - Bible kralická, česká synoptická Bible (v rozsahu celého vydání Bible kralické z roku 1613) ISBN 978-80-85810-86-8 EAN 9788085810868.

Devall, B. and Sessions G., *Deep Ecology*, Gibbs M. Smith, 1985

DeWitt, Calvin B. Ed., *The Environment and the Christian: What Can We Learn from the New Testament?*, Baker Book House, 1991. ISBN-13: 9780801030062.

Fuchs, Eric, *Co dělá naše jednání dobrým?*, Mlýn, Jihlava 2003, ISBN 80-86498-03-4.

Gore, Al, *Earth in the Balance, Ecology and the Human Spirit*, leden 1, 1993 ISBN-10: 0452269350

Helfand, Jonathan I., *Consider the Work of God: Jewish Sources for Conservation Ethics, Liturgical Foundations of Social Policy in the Catholic and Jewish Traditions*, University of Notre Dame 1983. 134-148.

Charles, Darwin, *O původu druhů* (1859).

- Jacobs, Louis. *The Book of Jewish Belief*. Behrman House, Inc., 1984.
- Lerner, Michael, *Critical Support for Earth Day*, An Editorial. *Tikkun*. Vol. 5, No. 2
březen/duben 1991
- Marx, Karl; Engels, Friedrich, *Manifest komunistické strany*, [online].
- Mauss, M., *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Sociologické nakladatelství, Praha 1999, ISBN 80-85850-77-X.
- Nováček P., Mederly P. a kol. *Strategie udržitelného rozvoje*, PřF UP Olomouc, 1996.
- Petříček M., *Úvod do (současné) filosofie*. Herrmann & synové, Praha 1997. ISBN 80-238-1741-8.
- Pohlmann, H. G., *Kompéndium evangelické dogmatiky*, Mlýn, Jihlava, 2002 ISBN80-86498-02-06.
- Rendtdorff, Rolf *Hebrejská bible a dějiny*, Vyšehrad 2003, ISBN: 80-7021-634-4, EAN: 9788070216347.
- Rose, Aubrey, *Grass roots: Jewish stirrings on the environment*. *Christian Jewish Relations*. Vol. 22, č. 2, léto 1989.
- Solomon, Norman, *Judaism and Conservation*, *Christian Jewish Relations*, Vol. 22, č. 2, léto 1989.
- Watt, James. *Ours Is the Earth*, Saturday Evening Post, leden/únor 1982.
- White, L., Jr. 1967. *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, Science 155, 1203-1207.

10. Elektronické zdroje

http://etext.czu.cz/php/kripta/kapitola.php?titul_key=64&idkapitola=141

http://etext.czu.cz/php/skripta/kapitola.php?titul_key=64&idkapitola=141

<http://chesterton.org/discover/who.html>

<http://maps.grida.no/go/graphic/biological-oxygen-demand-bod-1976-2008>

<http://www.counterbalance.org/enviro/asber-frame.html>

<http://www.counterbalance.org/enviro/calvi-frame.html>

<http://www.counterbalance.org/enviro/hpaul-body.html>

<http://www.counterbalance.org/enviro/hpaul-frame.html>

http://www.global21.info/vyhybka.php?str=Merhaut_hlubinna&obor=prirodoveda

<http://www.integralworld.net/zimmerman3.html>

<http://www.online-literature.com/chesterton/orthodoxy/>

<http://www.torah.org/advanced/shulchan-aruch/>

11. Rejstřík

anti-environmentalismus.....	8
antropocentrické náboženství	15
atmosféra.....	18
autoregulace společenstev.....	18
Bal tashit	23
biologie	22
buržoazie.....	35
Darwin	21
destrukce	24
eko-teologie	22
ekologická rovnováha	30
ekologické vědomí.....	31
Ekologie.....	29
ekonomický růst.....	23
environmentální etika	21
filozofie.....	23
hodnoty lidského života.....	26
interdisciplinární vzdělanost.....	22
interpersonální etika.....	30
kašrut.....	26
kontroverzní pravdy.....	31
kosmologický posun	35
pedosféra.....	18
politologie	22
potlač.....	16
průmyslový konzum	34

religionalistika	22
sociologie	22
starozákonní legislativa.....	28
šehitah	26
technologický a vědecký pokrok	15
vegetariánská společnost.....	27
vražda.....	14
Zemědělství.....	19
ztráta.....	11
životní styl.....	29
ekologické krize-zdroj	9